

Міністерство освіти і науки України
Національний університет "Києво-Могилянська академія"
Факультет правничих наук
Кафедра кримінального та кримінального процесуального права

Магістерська робота
освітній ступінь – магістр

на тему: «Методика розслідування злочинів, пов'язаних із домашнім
насильством

« Investigation of crimes related to the domestic violence »

Виконала: студентка 2-го року навчання,
Спеціальності 081 «Право»

Данюк Христина Ігорівна

Керівник: Керівник Удовенко Ж.В.

доцент кафедри кримінального та
кримінального процесуального права,
к.ю.н., доцент

Рецензент _____

Магістерська робота захищена

з оцінкою « _____ »

Секретар ЕК _____

« _____ » _____ 2021 р.

Київ – 2021

Декларація академічної доброчесності

Я, Данилюк Христина Корівна,
студентка II року навчання
магістерської програми за
спеціальністю "Право" факультет
правничих наук НаУКМА підтверд-
жую так:

- написана мною дипломна
робота на тему "Методика
розслідування злочинів, пов'язаних
з домашнім насильством" відпо-
відно висногам академічної
доброчесності та не містить
порушень, передбачених п. 3.1
Положення про академічну
доброчесність здобувачів освіти
у НаУКМА, зі змістом якого
я ознайовлена;

- я заявляю, що надаю мною
для перевірки електронна версія
роботи є ідентичною її друко-
ваній версії.

11.05.2021

Данилюк Х. К.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	
1.1. Підходи до кримінально-правового і криміналістичного розуміння домашнього насильства та наукові основи формування методики їх розслідування.....	6
1.2. Поняття та зміст криміналістичної характеристики домашнього насильства.....	14
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2 ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ДОКАЗУВАННЯ ОБСТАВИН ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	
2.1. Поняття і перелік обставин, що належать встановленню під час розслідування домашнього насильства	28
2.2. Планування розслідування домашнього насильства та висунення слідчих версій.....	37
2.3. Типові слідчі ситуації, версії та планування розслідування домашнього насильства.....	40
Висновки до розділу 2.....	52
РОЗДІЛ 3 ОРГАНІЗАЦІЙНО - ТАКТИЧНІ ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	
3.1. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні домашнього насильства.....	54
3.2 Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з домашнім насильством.....	69
Висновки до розділу 3.....	78
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Наближення України до міжнародних стандартів у сфері визнання та захисту основоположних прав і свобод людини, гармонізація національного законодавства зумовили початок активного правотворчого процесу, одним з наслідків якого стало закріплення у Кримінальному кодексі України злочину домашнього насильства.

Тема боротьби з домашнім насильством є актуальною не тільки для України, а й для світу загалом. Незважаючи на це, такі поняття як насильство та домашнє насильство зокрема, до цього часу залишаються невизначеними в українському кримінальному законодавстві. Законодавчі прогалини стають на заваді у виконанні державою міжнародних зобов'язань з недопущення, розслідування та покарання актів домашнього насильства. Відсутність належних наукових рекомендацій призводить до помилок у плануванні кримінально-процесуальної діяльності та труднощів у практиці розслідування цих злочинів, які додатково загострюються тим, що 10% прокурорів, 11% суддів та 12% представників поліції вважають застосування домашнього насильства допустимим[1]. За окреслених умов важливого значення набуває розроблення методики розслідування злочинів, пов'язаних із насильством у сім'ї.

Вивченням поняття насильства, теоретичним осмисленням криміналістичної характеристики та побудови методик займались вітчизняні та зарубіжні дослідники, у той же час питання домашнього насильства тільки починають висвітлюватись наукою, а сучасний стан наукового розвитку не охоплює всіх аспектів методики розслідування злочинів, пов'язаних із домашнім насильством.

Дослідницьке питання: «Які особливості розслідування утворюють зміст криміналістичної методики розслідування домашнього насильства?»

Мета дослідження: на основі аналізу існуючих наукових підходів та їх розвитку сформулювати методику розслідування злочинів, пов'язаних із насильством у сім'ї.

Окреслена мета може бути досягнута шляхом вирішення окремих *завдань дослідження*:

- розкрити поняття та особливості домашнього насильства, визначити його місце в системі насильницьких злочинів;
- дослідити стан наукової розробленості розслідування злочинів, пов'язаних із домашнім насильством;
- вияснити поняття криміналістичної характеристики та розробити її структуру для злочинів домашнього насильства;
- розкрити зміст обстановки та способу вчинення насильства у сім'ї;
- надати характеристику особі злочинця та особі потерпілого;
- сформулювати систему обставин, які підлягають встановленню під час розслідування злочинів цієї категорії;
- визначити основні завдання та етапи планування розслідування вчиненого домашнього насильства;
- виокремити типові слідчі версії та ситуації початкового етапу розслідування із алгоритмом дій слідчого для кожної з них;
- запропонувати тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування цих злочинів;
- встановити основні напрями та форми залучення спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із домашнім насильством.

РОЗДІЛ 1

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

1.1. Підходи до кримінально-правового і криміналістичного розуміння домашнього насильства та наукові основи формування методики їх розслідування

Поняття насильства характеризується різноманітністю підходів до його розуміння, які змінюються разом із розвитком та еволюцією суспільства, тому що на різних його етапах змінюється саме насильство, набуває нових форм та незнаних проявів. Запропонована українським законодавством дефініція домашнього насильства будується переважно через описові та видові поняття, що, на нашу думку, не дозволяє вичерпно розкрити зміст даного кримінального правопорушення, розуміння якого має концептуальне значення.

Найбільш вживаним та поширеним для визначення поняття насильства у наукових працях є використання слова вплив. Як зазначає Н. Довгань-Бочкова, з таким терміном погоджується більшість науковців [2, с.188], також через вплив пояснюється насильство у Великому тлумачному словнику української мови [3, с.742].

Незважаючи на багатогранність трактувань кримінально-правового змісту насильства, найбільш повним та вдалим слід вважати визначення Л.В. Сердюка, за яким насильство це зовнішній зі сторони інших осіб умисний і протиправний вплив на людину, який здійснюється поза або всупереч її волі і може спричинити органічні, фізіологічні чи психологічні травми, обмежити свободу волевиявлення або дій ¹[7, с.22].

Класичним для кримінальної теорії та судової практики є підхід щодо виділення двох видів насильства: фізичного та психічного. Для прикладу О. М. Гумін зазначає, що його доробок ґрунтується на «традиційному визначенні

¹ тут і надалі переклад мій, якщо не зазначено інше

насильницького злочину як злочину, пов'язаного з фізичним або психічним насильством» [8, с. 493]. У Пленумі Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» №2 зазначено, що насильство може бути як фізичним (заподіяння тілесних ушкоджень або побоїв, незаконне позбавлення волі тощо), так і психічним (наприклад, погроза завдати фізичної, моральної чи майнової шкоди) [9]. Проте після прийняття Закону України № 2227-VIII під домашнім насильством у кримінальному праві почало виділятися фізичне, психологічне та економічне насильство [10]. Примітно, що вслід за цим чотири види насильства почала виділяти також доктрина, наприклад С. В. Романцева у своїй праці говорить вже про існування фізичного, психічного, сексуального та економічного насильства [11, с. 80].

Проблемним у літературі залишається поняття фізичного насильства, щодо розуміння якого за відсутності єдиного законодавчого закріплення склалась широка палітра думок. Спільним у більшості науковців визнається предмет, на який здійснює вплив фізичне насильство, що вдало описаний І. І. Гунею. «Фізичне насильство може проявлятися як вплив на тіло людини, тобто тілесну недоторканність, її здоров'я чи життя; вплив на внутрішні органи без порушення зовнішніх тканин організму; обмеження або позбавлення свободи людини» [12, с. 100].

Виходячи із сказаного вище, фізичне насильство - це спосіб вчинення злочину, що полягає у застосуванні або використанні сили механічних, фізичних, хімічних або біологічних факторів для впливу на внутрішні органи, організм чи тіло людини, її особисту свободу.

Людина є єдністю двох взаємодіючих структур: біологічної і надбіологічної (психіки), тому вона може зазнавати впливу як фізичного, так і психічного насильства. Основною формою здійснення психічного насильства на людину Л.В. Сердюком та іншими науковцями визнається інформація, «яка з точки зору матеріалістичної діалектики є властивістю матерії, що рухається»² [7, с. 31-33].

² тут і надалі переклад мій, якщо не зазначено інше

Револьюційним у дослідженні автора є виділення також неінформаційної форми впливу психічного насильства. «Такою формою є вплив одурманюючими засобами, стимулювання клітин мозку, що здійснюється з метою нейтралізації свідомості або підкорення людської волі, а тому за спрямованістю умислу на психіку людини визнається саме психічним, а не фізичним насильством»³ [7, с.37-38]. У цьому напрямку слід також зазначити, що через поєднання фізіологічного та психологічного в людині, доведеним та визнаним є факт взаємозв'язку та взаємовпливу на людину фізичного та психічного насильства. Тому «фізичне насильство може заподіювати людині психічні травми, як і наслідками впливу на психіку можуть бути порушення фізіологічних функцій організму і навіть смерть людини» [5, с. 147].

Для психічного насильства характерна різноманітність форм, а також їх проявів. При цьому деякі науковці, наприклад В.П. Кушпін, «у сучасній доктрині кримінального права під психічним насильством розуміють лишень погрозу застосування фізичного насильства» [14, с. 140]. Апелюючи до сказаного, Л.В. Сердюк зазначає, що «таким твердженням психічне насильство фактично перетворюється у додаток фізичного, нівелюється його самостійний характер, непокараною залишається шкода, яка завдається психіці»⁴ [7, с.24]. Найпоширенішими проявами психічного насильства О.М. Ігнатов перелічує різні види погроз, примус, залякування, знуцання, приниження, образи, шантаж тощо [5, с. 147]. Але незважаючи на різноманітність форм, предметом психічного насильства слід вважати психіку людини, всі форми якого мають на неї однаковий процес впливу⁵ [7, с. 36].

Резюмуючи сказане, психічне насильство як спосіб вчинення злочину полягає у використанні або застосуванні інформаційної чи неінформаційної форми впливу на психіку людини.

³ тут і надалі переклад мій, якщо не зазначено інше

⁴ тут і надалі переклад мій, якщо не зазначено інше

⁵ тут і надалі переклад мій, якщо не зазначено інше

Найменш дослідженим залишається донедавна маловідомий вид економічного насильства, що поки не знайшов належного визначення у вітчизняній науці. Думки вчених стрімко розходяться вже у питанні необхідності виділення самостійним видом економічного насильства. Дискусія включає правників, які відстоюють існування лишень фізичного насильства, тих, що стоять на позиції фізичного та психічного насильства, та прихильників рекомендації ООН, які однозначно третім самостійним видом визнають сексуальне насильство [4, с.27]. Меншість ж становлять науковці, які говорять про чотири види насильства або взагалі не обмежуються їх точною кількістю.

Тематика економічного насильства розкривається переважно в зарубіжній англomовній літературі та визначається нею як «форма насильства, за якої один із близьких партнерів контролює, підриває здатність іншого партнера до самостійного доступу до економічних ресурсів, і створює фінансову залежність від партнера/партнерки»⁶ [14, с.564]. Точку зору щодо існування трьох видів насильства поділяє українська дослідниця Н. Довгань-Бочкова та, відстоюючи вказану позицію, піддає сумнівам необхідність закріплення у Кримінальному кодексі України економічного насильства на підставі його відсутності в главі V Стамбульської Конвенції про матеріальне право, де описано, які прояви насильства повинні бути криміналізовані державами [2, с.193]. Щодо інших поглядів, А. А. Запорожець досить чітко визначення приписує О. М. Гуміну, за яким «економічне насильство становить умисне незаконне насильницьке позбавлення чи обмеження однією особою іншої особи майнових прав, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, спричинити економічну недостатність, порушення фізичного чи психічного здоров'я» [15, с.152]. Науковець В.А. Шакіна обмежує економічне насильство рамками науки кримінологія і визначає його як «дії одного члена сім'ї, які базуються на економічній залежності або спрямовані на її встановлення,

⁶ тут і надалі переклад мій, якщо не зазначено інше

що применшують честь та гідність, порушують конституційні права та свободи іншого члена сім'ї»⁷ [16, с.48].

При формуванні визначення поняття економічного насильства не можна оминати увагою його предмет. За баченням О.О. Дудорова, М.І. Хавронюка, предмет економічного насильства становлять майно та майнові права потерпілої особи [17, с.75], а його об'єкт визначається А.Б. Благою як відносини щодо захисту економічних, соціальних та культурних права і свобод особи [18, с.142]. Тому відмінною ознакою економічного насильства від фізичного та психічного слід вважати двооб'єктність, оскільки його вплив здійснюється на відносини не лише щодо захисту життя та здоров'я людини, а також її майнового становища, що виступає додатковим безпосереднім об'єктом цього злочину.

Отже, економічне насильство як спосіб вчинення злочину полягає у застосуванні або використанні форм фізичного та психічного впливу на тіло, психіку людини, або її майнове становище, шляхом позбавлення, обмеження доступу до майнових прав, майна.

Характеристика домашнього насильства видається неповною без опису його спеціальних ознак, що є важливими для криміналістичної характеристики цих злочинів. Т. М. Хомич виділив особливості насильства в сім'ї, які стосуються кримінального права: суб'єктами цього злочину є рідні люди – члени сім'ї; між якими існують різного роду залежності (матеріальні, емоційні) та необхідність продовжувати спілкування, зберігати і підтримувати систему міжособистісних взаємовідносин жертви і кривдника. Ознаками об'єктивної сторони є наявність порушень, насамперед, особистих прав і свобод особи; повторюваність, циклічність, тривалість, часте поєднання різних видів насильства, відсутність свідків; вчинення під дією алкоголю, наркотичних речовин. Особливостями, які вивчаються криміналістикою, є висока латентність цього злочину; низький показник покарання винних судом (насильство, зазвичай, вчиняється без свідків, через це важко довести його вчинення; потерпілі часто забирають заяву про

⁷ тут і надалі переклад мій, якщо не зазначено інше

вчинення злочину, чи то через докори сумління, що покарають рідну людину, чи через страх, що стане ще гірше тощо) [19, с. 5-6].

Неодноразово увага в доктрині приділялась висвітленню особливого мотиву домашнього насильства. Так на думку Н. І. Гнатюк та О. М. Василенко, «насильством в сім'ї є дія, за допомогою якої добиваються необмеженої влади над людиною, повного контролю поведінки, думок, почуттів іншої людини» [20, с. 19]. Також Верховним Судом у справі № 647/1931/19 було зроблено твердження, що для визнання злочину пов'язаним з домашнім насильством його діяння повинно мати на меті підтримання панівного становища по відношенню до потерпілої особи. Суд прийшов до висновку, що Стамбульською Конвенцією домашнє насильство розуміється як певний спосіб поведінки, якою одна особа намагається утвердити або підтримати контроль над іншою особою, що відноситься до певної вразливої групи і знаходиться у вразливій ситуації [21].

Тому за вдалим визначенням І.Г. Малкіної-Пих «домашнє насильство - це комплексний вид насильства, що представляє собою повторюваний зі збільшенням частоти цикл фізичної, словесної, емоційної, духовної і економічної образи з метою контролю, залякування, навіювання почуття страху»⁸ [22].

Виходячи з вищезазначеного, домашнє насильство у кримінальному праві можна розуміти як систематичне діяння у формі фізичного, психічного або економічного насильства, що здійснюється суб'єктом, на якого поширюється законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству, з метою встановлення контролю над потерпілою особою шляхом впливу на організм, психіку чи майнову сферу особи, та має наслідком фізичний, психічний розлад здоров'я, обмеження свободи дій або майнових прав.

За допомогою встановлених характерних ознак домашнє насильство можна вважати класичним насильницьким злочином, а насильницький спосіб його вчинення, який висувається криміналістами як найбільш інформативний

⁸ тут і надалі переклад мій, якщо не зазначено інше

критерій для поділу злочинних діянь на насильницькі та ненасильницькі [23, с.89] впевнено дозволяє віднести домашнє насильство до системи насильницьких злочинів. Проте на підставі наявних кримінально-правових ознак щодо спеціального суб'єкта та способу вчинення злочину можна вести мову про утворення у системі насильницьких злочинів підсистеми злочинів, пов'язаних з домашнім насильством.

Категорія злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, є визнаною у доктрині кримінального права [24], та охоплює: злочин, передбачений статтею 126⁻¹ Кримінального кодексу України, злочини, що містить кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»; злочини, поєднані з обтяжуючими обставинами, передбаченими у пунктах 6, 6-1 частини 1 статті 67 Кримінального кодексу України, «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, вчинення злочину у присутності дитини»[25].

Дослідження стану наукової розробленості злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, показує, що більшість праць у цій сфері присвячується окремим кримінально-правовим аспектам, зокрема опису видів та об'єктивної сторони домашнього насильства [17]. Протягом останнього часу опубліковано багато праць щодо аналізу відповідності вітчизняного законодавства та практики європейським стандартам [81]. Тематика літературних джерел охоплює актуальні питання удосконалення кримінально-правових та кримінально-процесуальних положень, дискусійним залишається питання правильної кваліфікації домашнього насильства за сукупністю злочинів [27, 28].

Значна увага у криміналістичних роботах Т.В. Іщенко приділяється дослідженню особи кривдника як елемента криміналістичної характеристики домашнього насильства [29]. А Ю.М. Слухаєнко зроблено спробу розробити основи криміналістичної характеристики цього злочину, виділити її структурні

елементи, описати зокрема спосіб вчинення, обстановку, особу кривдника та потерпілого [30].

Проблеми кримінологічної профілактики насильницьких злочинів, у тому числі вчинюваних у сім'ї, завжди привертала підвищену увагу науковців [18]. Тому багато праць з кримінології стосуються характеристики особи, що вчиняє домашнє насильство та шляхів запобігання їх вчиненню, зокрема по відношенню до дітей та жінок у сім'ї [31, 32].

Особливості слідчих ситуацій та висунення версій розглянено у роботі М.В. Корнієнко, яка стосується протидії насильницьким злочинам щодо дітей. Дослідник окремо зупинився на тактичних положеннях слідчих (розшукових) дій та важливості взаємодії різних органів під час розслідування [33]. У методичних рекомендаціях щодо організації діяльності мобільних груп надано тактичні прийоми реагування на факти вчинення домашнього насильства та розкрито певні питання проведення слідчих (розшукових) дій [34]. Ряд наукових праць останніх років стосується особливостей тактики проведення допитів неповнолітніх та жінок, постраждалих від насильницьких злочинів [35].

Авторами О.І. Мотлях та Т.В. Іщенко детально досліджено використання можливостей спеціальних знань та визначено основні види експертиз, що призначаються під час розслідування заподіяння домашнього насильства [36, 37]. Через збільшення випадків насильства О.П. Бабкіною та В.В. Зосіменко запропоновані цінні рекомендації при проведенні судово-медичної експертизи постраждалих від домашнього насильства осіб [38].

Перелічені праці покладені в основу та вдосконалені під час побудови запропонованої методики розслідування злочинів домашнього насильства. Разом з тим дані роботи носять фрагментарний характер, а методика розслідування злочинів даної категорії не була предметом спеціальних досліджень науковців, що в сукупності із законодавчими нововведеннями вимагає комплексного підходу до вироблення криміналістичних рекомендацій переслідування вчинення насильства у сім'ї.

1.2. Поняття та зміст криміналістичної характеристики домашнього насильства

Розвиток злочинності, поява нових видів злочинів ставлять перед криміналістичною наукою нові завдання та вимагають проведення необхідних теоретичних досліджень. Протидія домашньому насильству неможлива без розроблення методичних рекомендацій, що акумулюють надбання криміналістики про методику розслідування окремих видів злочинів. Більшістю провідних криміналістів визнано, що ефективність запобігання, розслідування та розкриття різних видів злочинів багато в чому визначається наявністю криміналістичної характеристики [39, с.33], як важливого невід'ємного елементу методики їх розслідування, в чому також полягає основна цінність криміналістичної характеристики злочинів домашнього насильства.

Перші згадки про криміналістичну характеристику виникли саме як про частину методики та пов'язувались із завданнями більш ефективного розслідування і удосконалення методичних рекомендацій [40, с.7]. Навіть сьогодні “першим елементом будь-якої методики розслідування є криміналістична характеристика, яка містить відомості про механізм вчинення певного виду злочину” [41, с.190]. Тому логічним та таким, що послідовно узгоджується із положеннями науки криміналістики, видається першочергове формування криміналістичної характеристики домашнього насильства як елементу майбутньої методики розслідування цих злочинів.

Оскільки криміналістика входить до циклу кримінально-правових наук, то поняття криміналістичної характеристики є тісно пов'язаним з кримінальним матеріальним та процесуальним правом. Е. В. Смахтіна, думки якого наводить М.В. Даньшин, дійшов висновку, що кримінально-правова характеристика виступає базою, на якій у свою чергу ґрунтується криміналістична категорія характеристики злочинів [42, с.217, 220]. Влучно з приводу цієї поліфонії додає В.Д. Берназ та погоджується з ним Р. Л. Степанюк, що «окремі кримінально-

правові дані трансформуються та наповнюються у криміналістиці своїм власним змістом з метою їх використання при попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів» [43, с. 400]. На думку А.В. Старушкевича, «пов'язаність та взаємодоповнюваність кримінально-правової, кримінально-процесуальної та криміналістичної характеристик, не означає, що їхній зміст, який визначається під кутом предмету відповідної науки, повинен дублюватись» [40, с.6].

Перший опис ознак криміналістичної характеристики, здійснений А.Н. Колесниченко та В.Е. Коноваловою, на нашу думку, не втратив своєї авторитетності й сьогодні. Позиція науковців, представлена у роботі Є. Бужиданчик, зацентована на тому, що «криміналістична характеристика – це, по-перше, відомості про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду; по-друге, їх система спирається на структуру складу злочину (кримінальне право) та відповідну структуру предмету доказування (кримінально-процесуальне право); по-третє, ця система відомостей включає дані про закономірні зв'язки статистичного характеру між ознаками злочинів певного виду; по-четверте, вона слугує побудові та перевірці слідчих версій». З урахуванням цих положень криміналістична характеристики визначалась авторами як система відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду, що відбиває закономірні зв'язки між ними і слугує побудові і перевірці слідчих версій у розслідуванні конкретних злочинів [44, с.13].

А.В. Старушкевич погоджується у тому, що характеристика повинна виділяти відмінні, значимі якості предмета, з урахуванням цього автор бачить криміналістичну характеристику як «модель системи зведених відомостей про криміналістично значимі ознаки, що мають значення при обранні ефективної системи слідчих дій і оперативно-розшукових заходів у розслідуванні певного виду злочинів» [40, с.10,12].

Система криміналістичної характеристики складається з набору елементів, кожен з яких будується виділеною сукупністю характерних криміналістичних ознак злочину. А.В. Старушкевич, спираючись на здійснений М.В. Салтевським

аналіз наявних структур криміналістичної характеристики, прийшов до висновку про можливість їх зведення у чотири основні елементи: «предмет безпосереднього замаху, спосіб вчинення злочину у широкому розумінні, слідова картина в її широкій інтерпретації та особа злочинця» [40, с.22].

Проте огляд діапазону криміналістичної характеристики був б неповним без слушних зауважень О.М. Калужної та І.Л. Ільницького щодо важливості особи потерпілого як самостійного компонента криміналістичної характеристики, про що чимало відомих криміналістів говорила ще наприкінці 70-х років двадцятого століття. До таких висновків науковці дійшли, посилаючись на М.О. Селіванова, який наголошував, що «повна криміналістична характеристика злочинів проти особистості не можлива без докладних відомостей про особу потерпілого, яка безпосередньо пов'язана з об'єктом злочинного посягання» [92, с.91].

Отже, криміналістична характеристика домашнього насильства являє собою систему типових криміналістично значущих взаємопов'язаних ознак цього злочину, виявлених у результаті пізнання механізму його вчинення та слідоутворення, що включає наступні елементи: 1) обстановку вчинення злочину, 2) способи вчинення злочину, 3) особу злочинця, 4) особу потерпілого. Методика побудови криміналістичної характеристики домашнього насильства являтиметься результатом пізнання криміналістичної суті цього злочину через механізм його вчинення та слідоутворення із подальшим об'єктивуванням спільних одиничних ознак у загальну структуру даних її елементів.

Обстановка вчинення домашнього насильства. Інформація про обстановку вчинення злочину є стрижневою для криміналістичної характеристики злочинів [45, с.346]. «Кожне злочинне діяння характеризується певною сукупністю умов, в яких воно було вчинене» [46, с.39] а «питання про те, як і за яких обставин вчинено злочин, і які у зв'язку з цим сталися зміни в об'єктивній зовнішній обстановці у речових предметах приміщення або місцевості, ще в 30-х роках минулого століття вважалися криміналістами найбільш кардинальними та суттєвими» [45,с.340].

Разом з тим інформація про обстановку вчинення злочину містить відомості про інші елементи криміналістичної характеристики та виступає своєрідним систематизуючим началом у межах криміналістичної характеристики кожного злочину [45, с.342].

Поняття обстановки вчинення злочину, на думку О.С. Саїнчина, повинно формуватись з урахуванням загальнонаукового визначення обстановки як сукупності людей, предметів, явищ, різного роду факторів, що створюють середовище для його існування та вчинення [45, с.342,]. Цитуючи Г.Буслаєва, "обстановка вчинення злочину у широкому значенні - це уся оточуюча злочинця дійсність, що впливає на злочинну поведінку і слідоутворення, а у вузькому - це обстановка вчинення злочину на місці здійснення акту». Елементами обстановки вчинення злочину традиційно автором виділяється місце, час вчинення злочину та його умови, у які можна включати речові й поведінково-психологічні фактори [45, с.,343]. Як зазначає І. М. Кунтій, «місце та час вчинення злочину індивідуалізують і конкретизують діяння, дозволяють висловити судження про ймовірних свідків події, обставини, що сприяли його вчиненню» [47, с. 47-48].

Тому основними елементами обстановки вчинення домашнього насильства слід виділити місце, час та наявні в цих часово-просторових межах речі матеріального світу і психологічні взаємовідносини між учасниками події, що сприяли його вчиненню.

Встановлення просторових меж з визначенням дня та години вчинення домашнього насильства дозволяє з'ясувати «обставини, що передували злочину, хід та тривалість протиправних дій, а також події, що відбувались після його вчинення» [48, с. 91]. Коли ми говоримо про місце вчинення, «мова йде не тільки й не стільки про дім у фізичному сенсі цього слова, місце перебування особи, скільки про певний символічний простір, де «домашність» виводиться через окреслення кола осіб, на яких поширюється дія законодавства про домашнє насильство» [49, с. 43].

Під час дослідження злочинів домашнього насильства типовими місцями їх вчинення виявлено місця спільного проживання особи злочинця та потерпілого

(66%), рідше - це місця проживання особи потерпілого (25%), злочинця (8%). Тобто місце вчинення злочину пов'язане, як правило, з місцем проживання та ведення спільного побуту, ознакою якого є обмежений доступ сторонніх осіб та відповідно вузьке коло свідків домашнього насильства.

Час вчинення домашнього насильства є різним та не піддається класифікації. Встановлено, що домашнє насильство вчиняється як у денний, так і нічний час. Тривалість здійснення цього злочину може бути як кількогадинною, так тривати всю ніч і продовжуватись з перервами наступного дня. Наприклад за матеріалами справи № 343/219/20 обвинувачений впродовж дня систематично, словесно ображав свою матір, продовжуючи свою злочинну діяльність близько 06.30 хв. наступного дня, використовуючи малозначний привід для приниження останньої, та впродовж часу до 13 год. 15 хв. цього дня, ображав матір нецензурною лайкою, шарпав за верхній одяг, штовхав та намагався вигнати із помешкання, супроводжуючи такі дії нанесенням ударів по голові потерпілої [50].

Примітно, що типовим часом здійснення фізичного насильства є вечірній та нічний час, економічного - ранковий та денний, а час вчинення психологічного насильства не піддається чіткій типізації, оскільки психічний вплив як самотійний вид насильства, так і в комбінації з фізичним, економічним вчиняється на всіх проміжках доби. Основними причинами ранніх годин економічного насильства логічно можна назвати можливість кривдника в цей час реалізувати звернене майно потерпілих та використати здобуті кошти на задоволення власних потреб. Наприклад, за матеріалами справи № 219/3091/20 25 лютого 2020 року приблизно о 05 годині 30 хвилин обвинувачений, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, вчинив сімейну сварку з матір'ю, під час якої вимагав пачку цигарок та грошові кошти на придбання алкогольних напоїв [51].

Умовами вчинення домашнього насильства є наявність зв'язків та відносин між учасниками події, які на фоні вживання злочинцем алкогольних напоїв

характеризуються як конфліктні та такі, що сприяють скоєнню домашнього насильства.

Спосіб вчинення домашнього насильства. На значення способу вчинення злочину у криміналістичній характеристиці вказує велика кількість авторів, зокрема на думку Ю. В. Алябова, «спосіб вчинення злочину відіграє важливу роль у механізмі злочину, що виступає складною й динамічною системою, та має бути центральною ланкою криміналістичної характеристики, адже саме від нього йдуть кореляційні зв'язки до інших структурних елементів» [52, с. 58].

Криміналісти вивчають спосіб вчинення злочину як «складне явище об'єктивної дійсності, ґрунтуючись на пізнанні закономірностей його формування і відображення, причин і форм його повторюваності, детермінованості» [53, с. 38].

Саме спосіб вчинення злочину, а також його сліди найчастіше є вихідною інформацією, яка першою виявляється під час розслідування злочинів. Тому на відміну від кримінального та кримінального процесуального права «наука криміналістика вивчає більш тривалий проміжок діяльності винуватого у підготовці, вчиненні й приховуванні злочину, ніж це необхідно для кримінально-правової оцінки» [53, с. 37].

Спосіб вчинення злочину на думку І.Ш. Жорданія, яку наводить І.С. Літвінчук, є тією головною якісною характеристикою діяльності злочинця, яка найтісніше взаємопов'язана з властивостями інших елементів злочинної події [54, с. 62]. Взаємозв'язки способу вчинення злочину з іншими елементами криміналістичної характеристики найбільш повно описує визначення авторів, що зазначає В.В. Колесніков, які до змісту цієї категорії відносять «комплекс діянь злочинця з підготовки, вчинення і приховування злочину, обумовлених метою злочинного діяння, властивостями особи злочинця й обстановкою (об'єктивними і суб'єктивними факторами), результати яких відбиваються на матеріальних та інтелектуальних слідах, що характеризують психічні й фізичні риси особи злочинця» [55, с. 104]. О.С. Саїнчин обстановку вчинення злочину визнає детермінантом способу, що являє собою «вплив на об'єкт злочинного

посягання, змістом якого є об'єднані задумом злочинця цілеспрямовані акти дій та прийомів щодо підготовки, вчинення, приховування злочину із застосуванням відповідних знарядь та засобів» [45, с.327]. У пошуку визначення способу вчинення злочину О.С. Саїнчин також наводить думку авторів, за якими спосіб вчинення злочину - це «взаємозалежний комплекс (система) об'єктивно та суб'єктивно детермінованих дій щодо підготовки, вчинення, приховання злочину, поєднаних із використанням умов, місця, часу, знарядь і засобів, що відповідають загальному злочинному задуму і досягнення мети» [45, с.328]. Подібним та найбільш узагальненим видається визначення Г.Г. Зуйкова, з яким погоджується також В.О. Лазарєв, що «спосіб вчинення злочину - це система дій по підготовці, скоєнню і приховуванню злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища і властивостями особистості, що можуть бути пов'язаними з використанням відповідних знарядь і засобів, умов, місця й часу» [46, с.28].

Проаналізувавши механізм вчинення домашнього насильства, можна зробити висновок, що складні підготовчі дії для цього виду злочину зазвичай не є характерними. Приводом домашнього насильства може слугувати будь-яка обставина, при чому дуже часто злочинці самостійно провокують виникнення конфлікту та є його джерелом, умисел на вчинення злочину виникає спонтанно. За раптовості умислу підготовка насильника у реалізації злочинних дій відсутня, тому найбільш інформативною є стадія безпосереднього вчинення насильства.

Основними типовими способами вчинення домашнього насильства є психічний - 57%, економічний - 28 % та фізичний вплив - 15%, при чому у багатьох випадках (42%) кривдником використовується поєднання перелічених способів.

Найбільш поширеними формами психічного насильства є: нецензурна лайка (35%), погрози фізичною розправою (22%), безпричинні словесні образи (13%), залякування (10%), провокування конфліктів (6,3%), приниження (6,3%), виганяння з будинку (5%), морально-психологічний тиск (1,5%), стукання у

вікна (1,5%). До того ж переважно у злочинному діянні кривдника використовується прояв усіх або більшості форм психічного насильства.

Поширеними формами фізичного насильства виявлено: штовхання (30%), удари (30%), укуси (20%), стусани (10%), душіння (10%).

Економічне насильство вчиняється шляхом винесення із дому речей потерпілого (28%), знищення майна потерпілого (14%), розбивання вікон у будинку (14%), вимагання через відсутність власних джерел доходу грошових коштів на оплату штрафів (7%), придбання алкогольних/тютюнових напоїв (28%), змушення забезпечувати житлом та харчуванням (7%).

При реалізації умислу на вчинення домашнього фізичного насильства закономірним є використання елементарних підручних побутових знарядь, найтиповішими серед яких виступають: пляшки (30%), кухонні ножі (45%).

У злочинах домашнього насильства переважно відсутній повноконструктивний склад способу у вигляді етапів підготовки, вчинення та приховування злочину. Проте до розповсюджених способів приховування домашнього насильства можна віднести: – відмову від дачі показань – 10 %; – давання неправдивих свідчень у формі: заперечення скоєного – 20%, взаємного вчинення домашнього насильства - 20%, – здійснення впливу на потерпілих та інших членів сім'ї - 50 %. Унаслідок такого впливу показання жертв безпосередньо після вчинення злочину та в суді змінюються, нестійкі потерпілі применшують характер вчиненого, заперечують наявність певного виду насильства.

Як може здатись сторонньому наглядачеві механізм вчинення домашнього насильства у порівнянні з іншими злочинами є елементарним та спрощеним, проте у цьому ключі варто наголосити на певній особливості, що встановлена науковою спільнотою та відображена практикою. Йдеться про закономірність трьох фаз домашнього насильства, підтвердженням існування яких є більшість виявлених кримінальних проваджень щодо злочинів домашнього насильства. Зазвичай першою фазою виступає виникнення напруги, окремих образ у спілкуванні, після чого відбувається фаза ескалації конфлікту та виходу з-під

контролю, що призводить до вчинення насильницького епізоду. Завершальною є фаза щирого каяття, так званого “медового місяця”, коли кривдник начебто визнає свою провину та обіцяє не допустити подібного, що замикає коло насильства. Незважаючи на фазу примирення кривдника та жертви, природа насильства циклічна, і насильство, як правило, повторюється знов і знов, що й говорить про підвищений ступінь його суспільної небезпеки [24].

Підсумовуючи вищесказане, можна констатувати своєрідну трискладовість способу вчинення домашнього насильства, що полягає у взаємопов’язаності виникнення конфлікту, вчинення насильства з використанням сукупності його форм і способів, намагання приховати скоєний злочин. Зазначені ознаки мають важливе значення для розуміння типового способу вчинення домашнього насильства.

Особа злочинця. До змісту криміналістичної характеристики традиційно включають особу злочинця, тому що як переконливо аргументує В.І. Воронін, «жодне кримінальне правопорушення не може бути реалізоване за відсутності людини, яка зі своєю свідомістю та волею є сполучною ланкою, що пов’язує причину і наслідок з елементами криміналістичної характеристики» [56, с.74]. Цей зв’язок за описом В.В. Бедь проявляється у тому, що «злочинна поведінка зумовлена взаємодією особистості з соціальним середовищем, політичні, соціально-економічні, духовні сторони якого здійснюють зовнішній вплив на формування механізму злочину, а психічні особливості формують механізм злочину зсередини» [57, с.150]. А.І. Довгань переконаний, що дані про особу злочинця важливі, бо «результати злочинної діяльності часто містять сліди особистості людини, і, зокрема, відомості про її окремі соціально-психологічні властивості, якості, злочинний досвід, спеціальні знання, стать, вік, характер взаємин з потерпілою особою» [58, с. 67]. Тому між обстановкою, способом вчинення злочину та особою злочинця існує сталий взаємозв’язок, а елемент особистості злочинця у криміналістичній характеристиці заслуговує окремого висвітлення.

Слід підтримати позицію науковців, яку наводить В.О. Лазарєв, що особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики повинна включати криміналістично значиму інформацію про «анатомічні, біологічні, психологічні та соціальні якості, які необхідні для ідентифікації особистості, вирішення тактичних задач та з'ясування фактичних обставин картини злочину» [46, с.45]. Тобто як зазначає М.І. Єнікєєв, «особа злочинця це сукупність певних типологічних якостей індивіда, які обумовили вчинене ним злочинне діяння»⁹ [43].

Тому криміналістично значимими ознаками особи, які виділено В.В. Тіщенком та наводяться Т.В. Іщенко для характеристики домашнього насильника, є:

1. біологічні (статеві, вікові, фізичні) ознаки;
2. психічні, що свідчать про інтелект, емоційну й волюву сферу індивіда; «його потреби, установки, інтереси» [46, с.49].
3. соціальні, що характеризують суспільний статус, професійну приналежність, місце проживання, родинний стан, взаємин з іншими людьми [60, с.298].

Виявлено Е. В. Кушпель та наведено А. І. Довганем, що «усі елементи характеристики особи злочинця не лише взаємопов'язані, але й співвідносяться з іншими елементами криміналістичної характеристики» [58, с.69]. Для прикладу, «вік, стать, рід занять зумовлюють коло спілкування та інтересів, а рівень освіти, інтелектуальний розвиток часто позначаються на способі вчинення кримінального правопорушення, здібностях та навичках, що використовуються. Відомості про попередню злочинну діяльність свідчать про схильності та морально-психологічні якості злочинця» [58, с.69].

У проаналізованих кримінальних справах особа злочинця являється чоловіком (92,5%), набагато рідше домашнє насильство вчиняють жінки (7%). Такий гендерний контраст зумовлений фізичною перевагою осіб чоловічої статі,

⁹ тут і надалі переклад мій, якщо не зазначено інше

погроза насильства від яких є реальною, а потерпілі не можуть чинити гідний супротив чи розраховувати на невідкладну допомогу близьких людей.

Рівень освіченості характеризується у більшості закінченою середньою освітою 60%, спеціальною середньою освітою - 25%, інколи незакінченою середньою освітою - 2%, меншу кількість становлять злочинці без освіти - 14%, насильників з вищою освітою не виявлено.

Переважає частина (88%) злочинів не працевлаштована, а значить економічно залежна та не має власного стабільного джерела доходів. Ця типова характеристика особливо домінує у злочинців при вчиненні економічного насильства.

За сімейним станом більшість кривдників не перебуває у шлюбі (79%), частина має на утриманні дітей (36%). По відношенню до потерпілого особа злочинця є чоловіком (19%), колишнім чоловіком (15%), співмешканцем (23%), батьком (6%), дитиною (28%), онуком (7,6%), фактичним зятем (1,4%).

Судимість за вчинення тяжких та злочинів середньої тяжкості характерна для осіб, що вчиняють психічне (35%) економічне (29%) фізичне (11%) насильство, злочини невеликої тяжкості характерні для осіб, що вчиняють психічне насильство (23%).

Типовими особистими рисами особи злочинця є зловживання спиртними напоями, 70% даних злочинів скоєно у стані алкогольного сп'яніння, а також перебування на обліку в нарколога, агресивність, конфліктність, створення нестерпних умов спільного проживання.

Щодо типовості таких характеристик сімейного кривдника як зловживання алкогольними напоями та безробіття говорить також дослідниця В.А. Шакіна. «Опинившись у статусі безробітного кривдник починає направляти свої претензії та агресію в сім'ю, а наявність великої кількості вільного часу вдома призводить до підвищення рівня насильства щодо членів сім'ї»¹⁰ [16, с.74].

¹⁰ тут і надалі переклад мій, якщо не зазначено інше

Особа потерпілого здавна привертала до себе увагу криміналістів, тому що за наголошенням Є.Є. Центрова, потерпілий від злочину часто виступає одним з початкових джерел щодо інших елементів криміналістичної характеристики [61, с.15].

Розвиваючи праці віктимологів Л.В. Франка та В. А. Журавля, В.О. Лазарєв говорить, що дії потерпілого деякою мірою обумовлюють відповідні дії особи злочинця, чим детерміновано появу віктимологічного підходу у криміналістиці, за яким «збирання інформації про злочинця розпочинається саме з дослідження особи потерпілого» [46, с.58,59] Зв'язок між особливостями особи потерпілого і особи злочинця констатується багатьма вченими, зокрема М.В. Бублик [62, с.224], а В. О. Лазарєв крім цього відмічає сталі кореляційні співвідношення ще й зі способом вчинення злочину [46, с.57].

Вказаним зумовлена актуальність та практична корисність дослідження елементу особи потерпілого у криміналістичній характеристиці домашнього насильства.

Структура особи потерпілого у криміналістичній характеристиці злочинів за визначенням О.І. Резнікової повинна містити «блоки даних про криміналістично значущі біологічні, психологічні та соціальні властивості потерпілого; його поведінку до, під час та після вчинення злочину; зв'язки та відносини зі злочинцем: момент, обставини їх виникнення та ступінь близькості» [63, с.14].

Наводить В.О. Лазарєв в дечому схожу систему ознак потерпілого О.Н. Колесніченка, яка включає зокрема «демографічні показники, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, нахили, зв'язки, стосунки (ворожі, неприязні, дружні); а також ознаки віктимності, що можуть полягати у аморальній, ризиковій, необачній поведінці особи або за В.А. Журавлем у сприянні такої поведінки потерпілого вчиненню злочину» [46, с.58,60].

Найбільший рівень жертв домашнього насильства спостерігається серед жінок (94%), які по відношенню до кривдника є дружинами (11%), колишніми

дружинами (18%), співмешканцями (34%), матерями (31%), бабусями (6%), фактичною тещею (2%). Чоловіки, постраждалі від домашнього насильства, приходяться батьком (20%), дитиною кривдника (80%).

Типовою особистою рисою потерпілих є їхня нестійкість, залежність від кривдника, тенденція до зміни показань, примирення із злочинцем, прохання щодо несуворого покарання судом.

Наприклад потерпіла по справі №414/3143/19 примирилась з обвинуваченим та просила суд його суворо не карати [64]. У справі №300/543/19 жінка просила суд суворо не карати обвинуваченого, так як вона його вибачила [65]. В.А. Шакіною виявлено, що домінування осіб жіночої статі у статусі потерпілих від домашнього насильства має сталу тенденцію. Особливо важко розірвати цикл насильства після вибачень кривдника, коли як правило потерпілі вірять у можливість змін, проте механізм насильства продовжує працювати надалі¹¹ [16, с.51,56].

На основі аналізу неоднозначних підходів наукових праць визначено поняття фізичного, психологічного та економічного насильства як способів вчинення домашнього насильства. Зокрема малодосліджений вид економічного насильства як спосіб вчинення злочину полягає у застосуванні або використанні форм фізичного та психічного впливу на тіло, психіку людини, або її майнове становище, шляхом позбавлення, обмеження доступу до майнових прав, майна.

Встановлено, що домашнє насильство є комплексним та циклічним діянням, наділеним низкою специфічних ознак, що зумовлюють утворення у системі насильницької злочинності окремої визнаної категорії злочинів, пов'язаних з домашнім насильством.

У вітчизняній криміналістичній науці виявлено невелику кількість праць, присвячених проблемам методики розслідування злочинів, пов'язаних із

¹¹ тут і надалі переклад мій, якщо не зазначено інше

домашнім насильством. Важливою складовою частиною методики розслідування цих злочинів є їх криміналістична характеристика.

Криміналістична характеристика домашнього насильства представлена як система типових криміналістично значущих взаємопов'язаних ознак цього злочину, виявлених у результаті пізнання механізму його вчинення та слідоутворення. Структура криміналістичної характеристики утворюється наступними елементами: 1) обстановка вчинення злочину, 2) способи вчинення злочину, 3) особа злочинця, 4) особа потерпілого.

Зміст обстановки вчинення домашнього насильства включає місце, час та наявні в цих часово-просторових межах речі матеріального світу і психологічні взаємовідносини між учасниками події, що сприяли його вчиненню. Умовами вчинення домашнього насильства є наявність зв'язків та відносин між учасниками події, які на фоні вживання злочинцем алкогольних напоїв характеризуються як конфліктні та такі, що сприяють скоєнню домашнього насильства.

На підставі криміналістичного аналізу способу вчинення домашнього насильства встановлено, що складні підготовчі дії для цього виду злочину зазвичай не є характерними. Спосіб безпосереднього вчинення домашнього насильства характеризується стадійністю та різноманітністю форм і видів. Увагу акцентовано на виявлених типових способах приховування домашнього насильства, які можна віднести до заключного елемента механізму вчинення цього злочину.

Переважає більшість злочинів домашнього насильства вчиняється чоловіками, типовими особистими рисами яких є зловживання спиртними напоями, перебування на обліку в нарколога, агресивність, конфліктність, створення нестерпних умов спільного проживання.

Найбільшу віктимологічну групу постраждалих від домашнього насильства утворюють жінки. Ознаками, що характеризують потерпілу особу, є нестійкість, залежність від кривдника, тенденція до зміни показань, примирення із злочинцем, прохання несуворого покарання судом.

РОЗДІЛ 2

ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ДОКАЗУВАННЯ ОБСТАВИН ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

2.1 Поняття і перелік обставин, що належать встановленню під час розслідування домашнього насильства

У криміналістичній науці обставини, що підлягають встановленню, традиційно розглядаються як невід’ємний елемент структури окремих криміналістичних методик. Науковець О.Н. Колесніченко поряд із «криміналістичною характеристикою способів вчинення злочину та особливостей їх розслідування, першочерговими початковими слідчими діями та оперативно-розшуковими заходами, специфікою планування подальших дій та профілактичними діями слідчого відносить обставини, що підлягають з’ясуванню, до найбільш загальних та важливих елементів методик розслідування окремих видів злочинів»¹² [66, с.34].

Більшість вчених виділяють обставини, що підлягають з’ясуванню, самостійним елементом криміналістичних методик. У підтримку цього твердження А.Р. Антощак згадує В.І. Галагана, який працюючи над «проблеми вдосконалення методики розслідування окремих видів злочинів, серед інших, до її структури відносив криміналістичну характеристику злочинів та обставини, що підлягають встановленню, як два окремих, проте взаємопов’язаних елементи»[67,с.96]. Щодо співвідношення криміналістичної характеристики та обставин, що підлягають встановленню, В.О. Малярова зазначає: функціонально, методологічно і методично обставини не можуть бути структурними компонентами криміналістичних характеристик, адже:

- 1) вони являють собою необхідні елементи доказування; 2) для їх визначення не підходить загальна методологія побудови криміналістичної характеристики; 3) вони виступають як пов’язуючий компонент між криміналістичними характеристиками

¹² тут і надалі переклад мій, якщо не зазначено інше

(інформаційно-статистичними моделями) і діяльністю з розслідування злочину (в широкому розумінні)[68, с.89].

Підкреслював О.Н. Колесніченко, що правильне визначення обставин, що підлягають з'ясуванню в процесі розслідування, має велике практичне значення. Від того, наскільки вірно визначені ці обставини, значною мірою залежить повнота, всебічність і об'єктивність дослідження справи¹³ [66, с.35]. Важливість та доцільність виділення окремо обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні, відзначає також А.Р. Антощак, за яким «правильне визначення обсягу таких обставин у кожному конкретному кримінальному провадженні забезпечить повноту, цілеспрямованість та об'єктивність дослідження події злочину» [67, с.96].

Підсумовуючи вищесказане, можна погодитись з тим, що обставини, які підлягають встановленню, займають в структурі методики розслідування окреме місце, «функціональне призначення яких полягає в тому, що вони надають розслідуванню потрібну цілеспрямованість, зумовлюють формулювання його завдань, забезпечують необхідну повноту і всебічність дослідження розслідуваної події» [69, с.16].

Для виконання свого призначення перелік обставин, що належать встановленню та доказуванню, має бути докладно визначений стосовно кожного окремого виду злочину. За твердженням В.В. Тіщенко та Ю.П. Аленіна, яке наводить І.В. Загородній, «розкрити злочин можна лише шляхом правильного та повного встановлення обставин, що відносяться до розслідуваної події, що для розробки методики розслідування тієї чи іншої групи злочинів має принципове значення» [48, с.84].

Для конкретизації змісту обставин, на думку М.Ю. Ковальської та І. В. Загороднього, "при розслідуванні конкретного злочину потрібно враховувати не лише положення статтею 91 КПК України, а й положення кримінального закону, що визначають юридично значимі обставини, необхідні для правильної кваліфікації кримінального правопорушення, а також

¹³ тут і надалі переклад мій, якщо не зазначено інше

особливості криміналістичної характеристики таких діянь» [48, с.82]. Р.В. Карпенко зазначає, що визначений у КПК України перелік обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні є загальним, та «у структурі окремих методик розслідування перелік таких обставин з огляду на особливості відповідних посягань повинен розширюватися та конкретизуватися з метою використання на практиці» [70, с.108]. Коло обставин С. О. Сорока вважає, які підлягають встановленню, будуються на основі законодавчо встановлених обставин, передбачених статтею 91 КПК України, «компоненти якого індивідуалізуються, конкретизуються під час провадження у конкретних справах» [71, с.291].

З огляду на зазначене, можна запозичити запропоновану С.О. Сорокою модель та до обставин, які підлягають встановленню під час розслідування домашнього насильства, віднести наступні:

- визначені чинним КПК України;
- зазначені складом злочину за ст. 126-1 КК України;
- «інші обставини, що мають значення для ефективного проведення кримінального провадження по конкретному факту вчинення правопорушення» [46, с.84].

Аналізуючи слідчо-судову практику А.Ю. Спусканюк коло законодавчо встановлених обставин, які підлягають доказуванню і характерні для розслідування будь-якого без винятку кримінального правопорушення, поділяє на дві окремі групи:

- основних обставин, встановлення яких дає інформацію про те, що злочин був вчинений, та встановлено особу, яка його вчинила». Таким чином до них можна віднести: подію злочину; винуватість особи у вчиненні злочину даної категорії, форма вини, мотив і мета; вид і розмір шкоди, завданої даними злочинами; обставини, які впливають на ступінь тяжкості цих злочинів.
- додаткових обставин, встановлення яких відображає об'єктивну картину вчинюваного злочину, що, своєю чергою, повно розкриває як сам злочин, так і характеризує особу, яка його вчинила. Додаткові обставини характеризують окремий елемент злочину та встановлюються у процесі розслідування, це: обставини, які характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження; обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які

підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, та/або є доходами від такого майна. [72, с.62]

Виходячи з правової сутності злочину домашнього насильства та охоплюючи предмет доказування, встановлений статтею 91 КПК України, можна виділити обставини, які є основними та підлягають з'ясуванню при кожному розслідуванні цього злочину.

1. Обставини, що відносяться до події кримінального правопорушення.

Основними складовими є місце і час вчинення домашнього насильства. Точне їх визначення має кримінально-правове (в певних випадках при заяві про факти фізичного впливу на потерпілого ці обставини впливають на кваліфікацію злочинних дій), процесуальне (від встановлення місця і часу вчинення злочину безпосередньо залежить повнота розслідування) та криміналістичне (виявлення доказів, свідків, вивчення обстановки, середовища і умов, в яких було вчинено злочин тощо) значення.

Справедливо відзначає В.М. Лога, що встановлення просторових меж, тобто місця вчинення злочину є необхідним для перевірки показань підозрюваного, потерпілого, свідків, до того ж час та місце вчинення злочину у взаємоз'язку є ключовими для перевірки їх алібі. Встановити місце вчинення злочину зазвичай означає визначити "конкретну його назву та відмінні риси (вулиця, будинок, квартира, установа, місцевість, район, місто, регіон)" [73, с.35,38,41]. Але місце вчинення домашнього насильства окрім фізичних локацій повинно володіти домашнім елементом, а саме знаходженням в його просторових межах підозрюваного та потерпілого, на яких поширюється дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству.

Встановлення часу вчинення злочину за В. М Логою полягає у виявленні відповідного проміжку часу, що характеризується роком, місяцем, днем та годиною, протягом якого вчинено злочинне діяння та настали передбачені законом шкідливі наслідки. При розслідуванні необхідно враховувати, що вчинення злочину може відбуватися поступово, іноді протягом тривалого часу [73, с.40-41]. У цьому сенсі необхідним є визначення точного часу вчинення

домашнього насильства для виявлення трьох епізодів, тобто систематичного вчинення злочину. Притягнення до кримінальної відповідальності можливе за умови вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства втретє, в результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків. Встановлення систематичності на думку О. О. Дудорова та М.І. Хавронюка можливе через відображення двох попередніх фактів насильства в адміністративному протоколі поліції, терміновому заборонному приписі, обмежувальному приписі чи в іншому документі, а також через «інші передбачені законом докази – показання потерпілих, свідків, висновки експертиз тощо» [17, с.78].

Важливе значення має скурпульозне вивчення способу вчинення насильства, яке може мати різні форми і прояви, для встановлення обставин вчиненого діяння та його точної кваліфікації. Так при розслідуванні домашнього насильства необхідно встановити всі форми діяння, використанні знаряддя, погрози вчинення насильства, адже «не зазначені в законі діяння подібного характеру потребують додаткової кваліфікації за відповідними статтями залежно від наслідків, які настали, зокрема і тоді, коли їх вчинено не систематично» [17, с.71]. До того ж, як пише І. В. Гора, «вивчаючи характер актів поведінки слідчий може вийти у тому числі на встановлення мотиву і мети злочину, визначити шлях для встановлення психологічного контакту з обвинуваченим, обрати для конкретного випадку тактичні прийоми проведення окремих слідчих дій і вирішити багато інших криміналістичних завдань» [53, с.36].

Отже, під час доказування способу вчинення домашнього насильства необхідно дослідити всі елементи та сцени поведінки підозрюваного для визначення форми та виду насильства, вирішення подальших криміналістичних завдань, а також необхідності додаткової кваліфікації з тим, щоб вчинене діяння отримало повне та об'єктивне відображення під час судового розгляду.

2. Обставини, які характеризують особу підозрюваного та потерпілого.

Доказуванню обставин, які характеризують особу підозрюваного, важливе значення віддає О.В. Баганець, тому що «з цими обставинами кримінальний

закон пов'язує вирішення таких питань: 1) звільнення від кримінальної відповідальності; 2) визначення виду покарання; 3) звільнення від покарання та його відбування» [74, с.80]. Згадуючи працю О.В. Єні, до таких обставин А.Р. Степанюк відносить: «по-перше, документи – паспорт, свідоцтва, характеристики, медичну документацію, атестати, довідки, судові рішення, трудову книжку, висновки експертиз тощо; подруге, це показання учасників кримінального провадження, надані в суді; по-третє, таким джерелом може стати й поведінка обвинуваченого в суді, його власні показання» [72, с.88].

До обставин, які характеризують особу підозрюваного (обвинуваченого), І.В. Загородній відносить: «автобіографію, зокрема прізвище, ім'я та по батькові, дата народження, стать, освіта, професія, сімейний стан, місце народження, проживання; відомості про судимість; інтелектуальні та психофізичні якості, наявність (відсутність) фізичних, психічних вад, перенесених важких захворювань, черепно-мозкових травм; характеристика підозрюваного у побуті, роботі, навчанні» [48, с.98]

Щодо потерпілого, то окремо автор серед таких обставини називає: «автобіографічні дані та особливо вік; наявність або відсутність судимостей потерпілого; фізичний і психічний стан під час заподіяння насильства, наявність (відсутність) безпорадного стану або іншого залежного становища від кривдника; обставини, які характеризують потерпілого за місцем проживання, роботи, навчання, його репутація» [48, с.99].

3. Характер зв'язків між підозрюваним та потерпілим.

Специфічним елементом даного виду злочину є наявність особливих зв'язків між підозрюваним та обвинувачуваним, характер яких має бути встановлено при виявленні кожного факту вчинення злочину, пов'язаного з домашнім насильством.

Як відзначається А.І. Загороднім та іншими фахівцями, «між обвинуваченим і потерпілим можуть існувати різні види зв'язків, зокрема побутові та виробничі, особисті та службові, постійні та періодичні, випадкові, які дають можливість повністю оцінити злочин, правильно визначити мотив,

мету дій злочинця і в кінцевому підсумку точно кваліфікувати злочинну подію» [48, с.99].

Кваліфікація вчиненого домашнього насильства неможлива без встановлення між особою злочинця та потерпілого спеціального зв'язку, який в першу чергу визначається належністю обох до суб'єктів, визначених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Це, як зазначено О.В. Харитоновою, означає, що зв'язка «спеціальний суб'єкт – спеціальний потерпілий для злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, стає їх конститутивною ознакою» [49, с.43]. Встановлення негативних конфліктних відносин між спеціальними суб'єктами може бути підставою для визнання пом'якшувальною обставиною вчинення злочину внаслідок домашнього насильства та аж до перекваліфікації діяння на перевищення меж необхідної оборони при обставині захисту від домашнього насильства.

4. Винуватість особи у вчиненні злочину.

Дослідження та встановлення вини особи у вчиненні злочину на думку А.Ю. Спусканюка має «невід'ємне значення для: 1) наявності складу злочину, оскільки це є підставою для кримінальної відповідальності; 2) правильної кваліфікації злочину; 3) встановлення суспільної небезпечності злочину та призначення відповідного виду і міри покарання» [72, с.75].

Доцільним є визначення змісту вини Р.В. Вереша, що полягає у психічному відображенні об'єктивних ознак події на різних стадіях вчинення злочину: «до вчинення злочину – як уявлення про факти, які є чи можуть бути; під час вчинення – як відображення об'єктивних ознак вчинюваного діяння; після вчинення злочину або «за межами вини» – відображення суб'єктивних ознак вчиненого продовжується і перетворюється на їх оцінку суб'єктом» [75, с.35–36].

Також питання про умисел потрібно вирішувати виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого діяння, зокрема «враховуючи спосіб, знаряддя злочину, причини припинення злочинних дій, поведінку винного і потерпілого, що передувала події, їх стосунки» [48, с.95].

Тому встановлення вини підозрюваної особи відбувається з урахуванням її позиції до вчиненого діяння, а також як зазначає С.О. Сафронов, врахуванням особливостей поведінки після вчинення злочину, а саме «чи надавав підозрюваний допомогу жертві, або заважав цьому, чи висловлював жаль стосовно того, що трапилось, чи навпаки, продовжував та чинив вплив на потерпілу, виправдовував свої дії» [76, с. 64].

Поряд із доказуванням вини особи у вчиненні домашнього насильства, встановленню також підлягає мотив і спеціальна мета підтримання панівного становища по відношенню до потерпілої особи, які хоча і мають факультативне значення, проте обов'язково враховуються судом при кваліфікації.

Можна навести А. А. Григорян, якого цитує Ю. Є. Коваль, що допоміжними у цьому будуть «відомості про життєву установку, ціннісні орієнтири, особливості антигромадських поглядів, і також про те, яка інформація про особу суб'єкта злочину, його зв'язки, особливості поведінки до, під час, після вчинення злочину може допомогти слідчому знайти необхідний контакт з метою отримання об'єктивних свідчень» щодо суб'єктивної сторони вчиненого у справі [77, с. 89].

5. Вид та розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Вид та розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, на думку М.І. Соф'їна, «має важливе значення, насамперед, для забезпечення її відшкодування потерпілому, та зрештою, цей елемент предмету доказування є важливим для кримінально-правової кваліфікації, визначення ступеня суспільної небезпечності злочину, розміру покарання» [78, с. 258].

Хоча з аналізу об'єктивної сторони випливає, що домашнє насильство є злочином з матеріальним складом, і вважається закінченим з моменту настання одного з вказаних у диспозиції наслідків, а саме: «фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи»[79], та визначити такі наслідки та причинно-наслідковий зв'язок між ними і шкодою, завданою кримінальним правопорушенням, науковцям видається ледь не просто. О.С. Бондаренко

доходить до висновку про можливість розтлумачення поняття «фізичні страждання» за допомогою системного аналізу статей 126 та 127 КК України, та понять розлад здоров'я, втрата працездатності за допомогою Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень № 6. Але «ступінь психологічних страждань та погіршення якості життя розтлумачити вкрай складно, більше того, погіршення якості життя, на її думку, супроводжуватиме кожен випадок вчинення домашнього насильства, і тому доводити решту наслідків для притягнення особи до кримінальної відповідальності не матиме сенсу» [80, с.105-106].

Розмір спричиненої фізичної шкоди здоров'ю А.І. Загороднім визначається «насамперед з суми витрат на лікування потерпілого, якщо ж шкода потерпілій особі не обмежувалась розладом здоров'я, слід встановити і інші збитки, заподіяні потерпілому, наприклад втрату заробітної плати або іншого доходу, вартість пошкодженого майна» [48, с.94]. Відшкодування моральної шкоди пов'язується Ю. Є. Ковалем та залежить від наявності процесуальної фігури потерпілого, яким заявлений цивільний позов у кримінальному провадженні [77, с.95]. Проведений М.О. Литовною аналіз матеріалів судової практики свідчить про низькоефективність механізму заявленого відшкодування шкоди потерпілим та рідкість поданих цивільних позовів стосовно відшкодування матеріальної і моральної шкоди, заподіяної домашнім насильством [81, с.32]. У зв'язку з цією проблемою актуальними видаються законодавчі ініціативи щодо спрямування коштів за виконання кривдником суспільно корисних робіт постраждалій особі, що сприятиме покращенню її фінансового стану [82].

Обставин, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, в залежності від вчиненого діяння та конкретних обставин справи можуть доповнюватись додатковими елементами, проте зазначений перелік буде залишатись основою для планування та оптимізації розслідування діянь даної категорії справ.

2.2. Планування розслідування домашнього насильства та висунення слідчих версій

Алгоритмізація та планування розслідування за визначенням Н.В. Кимлик та Р.В. Кимлик, становить складний процес із «визначення шляхів, способів, засобів, сил і строків успішного досягнення заздалегідь поставленої мети», що тісно пов'язаний із побудовою слідчих версій [83, с. 103-104]. За допомогою висунення та перевірки версій слідчий формує зміст плану розслідування домашнього насильства, що має важливе значення для успішного вирішення його завдань.

На думку Д.Г. Паляничко, основні завдання у роботі слідчого складають: 1) «виявлення документальних і речових джерел доказової інформації, їх вилучення та приєднання до кримінального провадження; 2) вирішення питання про необхідність і доцільність застосування спеціальних знань, призначення відповідних експертиз; 3) встановлення осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів; 4) встановлення свідків події» [84, с.11]. Засоби вирішення поставлених тактичних завдань, на погляд науковиці, включають «як розумові операції слідчого (розробка версій, планування, аналіз інформації тощо), так і практичну частину слідства: підготовка та проведення негласних та гласних слідчих дій» [84, с.11].

Таким чином слід погодитись із думкою В.Д. Зеленського та Н.Ю. Кириленко, що «організація розслідування виявляється як у визначенні та конкретизації обставин, що підлягають доказуванню у кримінальній справі, так і у визначенні сил і засобів розслідування, плануванні їхнього використання, мобілізації сил і засобів, створенні оптимальних умов для провадження слідчих та інших дій» [85, с.553].

Виходячи з вищесказаного, планування розслідування злочинів домашнього насильства повинно включати наступні етапи:

1) вивчення початкової інформації та формування слідчої ситуації; 2) висунення версій; 3) ізоляція підозрюваного та оцінка ризиків для вирішення питання вжиття спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству; 4) визначення обставин, що підлягають доказуванню у справі та інших завдань розслідування; 5) пілібрання шляхів, засобів і методів розслідування; 6) проведення слідчих (розшукових) дій та організація оперативно-розшукових заходів; 7) встановлення усіх епізодів злочинної діяльності; 8) установлення свідків, очевидців та інших осіб, яким відома інформація щодо злочину; 9) вирішення питання щодо необхідності застосування спеціальних знань; 10) формування системи доказів з обвинувачення особи (осіб) у вчиненні злочину; 11) прийняття остаточних рішень у кримінальному провадженні.

Використання типових версій за розумінням Г.В. Москаленка допомагає пояснити подію злочину «при мінімальних вихідних даних та необхідне для вибору напрямку розслідування на самому його початку» [87, с. 498]. А.І. Довгань з цього приводу додає, що «побудова і перевірка слідчих версій є науковим засобом формування висновків та виступає основою планування на початковому етапі розслідування кримінального правопорушення» [58, с.106]. Найбільш вдале визначення криміналістичної версії автор відповідає за Є.В. Пряхіним, «який розумів під нею логічно побудоване та засноване на фактичних даних обґрунтоване припущення слідчого про обставини події, дії учасників і наявність у них складу кримінального правопорушення, що потребує відповідної детальної перевірки» [58, с.92].

Сутністю слідчої версії виступає гіпотеза – «розумовий прийом - припущення, за допомогою якого відбувається перехід від вірогідного знання до достовірного» [48, с. 106]. Як вказував В. М. Стратонов, "мислення у формі слідчих версій, проходить декілька етапів: 1) збирання фактичного матеріалу, його логічний аналіз та оцінка; 2) побудова слідчої версії та її формулювання;) отримання передбачуваної інформації в процесі перевірки версій» [88, с. 176].

Під час розслідування злочинів домашнього насильства типовими слідчими версіями, що висувуються на початковому етапі розслідування, є наступні:

- 1) вчинене діяння має ознаки домашнього насильства;
- 2) факт вчинення домашнього насильства відсутній, виявлене діяння містить склад іншого кримінального правопорушення;
- 3) протиправні дії охоплюють вчинення домашнього насильства в сукупності з іншим злочином;
- 4) склад кримінального правопорушення відсутній, має місце адміністративне правопорушення;
- 5) виявлене кримінальне правопорушення сталося внаслідок домашнього насильства з боку потерпілого.

Окрім того, якщо злочинець, особу якого встановлено, втік з місця події, І.В. Загородній пропонує висувати версії щодо його можливого місцезнаходження: «перебуває вдома за місцем проживання, переховується у друзів, знайомих, готелі, виїхав за межі населеного пункту, під час перевірки яких важливе значення має скоординоване проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення місцезнаходження підозрюваного, затримання та доставлення до слідчого» [48, с. 121]. За загальним правилом усі версії під час проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів мають перевірятися паралельно (по можливості – одночасно) [48, с. 124]. Типові слідчі версії висувуються відповідно до кожної типової ситуації, таким чином «оцінка слідчої ситуації пов'язана із висуненням слідчої версії та є єдиним, нерозривним пізнавальним процесом під час розслідування злочину» [48, с.106].

2.3. Типові слідчі ситуації та напрями початкового етапу розслідування домашнього насильства

Вивчення типових слідчих ситуацій, які представляють найбільш характерні умови кримінально-процесуальної діяльності слідчих органів, має важливе значення для побудови ефективної методики розслідування злочинів, пов'язаних із домашнім насильством.

Вважає «слідчу ситуацію та криміналістичну характеристику Є.С. Хижняк одними із найважливіших інструментів, що допомагають визначити коло пріоритетних завдань та уникнути недоцільної витрати часу й сил. Слідчий, зіставляючи типову та конкретну слідчу ситуацію, використовуючи зв'язки між елементами криміналістичної характеристики злочину, може спланувати процес розслідування й найефективніше вирішити його завдання» [89, с. 197].

Щодо визначення поняття слідчої ситуації у науці сформувався широкий арсенал думок. В.К. Весельський пояснює її як «складну систему взаємодій, що складається з часу, місця, навколишнього середовища, взаємозв'язку інших процесів об'єктивної дійсності, поведінки осіб, які опинилися у сфері кримінального провадження та інших часом невідомих слідчому чинників, яка утворює в результаті ту конкретну обстановку, в якій проходить розслідування.» [90, с.193]. Тому за найпростішим визначенням Р. С. Белкіна, яке наводить А.І. Довгань, слідча ситуація - це «сукупність умов, у яких на даний момент здійснюється розслідування, тобто обстановка, в якій проходить процес розслідування» [58, с.78].

На думку Р.Л. Степанюка «типова слідча ситуація може бути визначена як сформульована на основі аналізу практики розслідування певної категорії злочинів абстрагована штучна модель, яка відображає стан наявної у слідчого інформації про обставини злочину й обставини, що склались на відповідному етапі розслідування» [58, с.111].

З позиції В.А. Журавля, яку згадує В.О. Лазарев, слідча ситуація - це «наукова абстракція, яка сформульована на підставі апріорних знань, є результатом узагальнення та аналізу значного емпіричного матеріалу і в якій відображено найбільш загальні риси, що характеризують перебіг і стан

розслідування на певному етапі (вихідному, початковому, наступному)» [46, с.94].

З цього можна зробити висновок, що більшість науковців в основу формування типових слідчих ситуацій покладають сформовані практикою сукупність даних про найбільш значущі елементи вчинення злочину та обставини їх розслідування.

До змісту слідчої ситуації І.В. Загородній відносить систему об'єктивних і суб'єктивних компонентів.

До об'єктивних належать:

- наявність і характер наявної у розпорядженні слідчого доказової і орієнтуючої інформації про подію злочину, його місце, час, обстановку, спосіб вчинення, потерпілих і осіб, що його вчинили; слідову картину злочину;

У свою чергу до суб'єктивних компонентів змісту слідчої ситуації належать:

- внутрішній (психологічний) стан слідчого під час розслідування злочину, рівень його професійних знань, умінь, навичок;
- наявність комунікативного контакту слідчого з іншими учасниками провадження;
- соціально-психологічні характеристики потерпілих, свідків, потенційних підозрюваних, які можуть вплинути на формування їх позиції у кримінальному провадженні;
- наявність протидії розслідуванню з боку підозрюваного, а в деяких випадках – і з боку свідків і потерпілих;
- наявність помилок у прийнятих рішеннях і процесуальних діях слідчого, прокурора, слідчого судді, оперативних працівників та їх наслідки;
- інші непередбачувані дії осіб, що беруть участь у справі [48, с.103].

З урахуванням змісту і напряму розслідування автор за О.Я. Баєвим, В.П. Бахіним, А.В. Дуловим та В.Е. Коноваловим наводить поділ слідчих ситуацій на «сприятливі та несприятливі; конфліктні та безконфліктні; типові та специфічні (нетипові); початкові, проміжні, кінцеві» [48, с.83].

Епізоди вчинення домашнього насильства неодмінно мають подібні обставини та елементи, розслідування яких проходить через спільні етапи. Тому на підставі аналізу практики проведено типізацію слідчих ситуацій, версій та розроблення алгоритму дій слідчого з метою раціоналізації та надання рекомендацій щодо розслідування даного виду злочину. Взаємозв'язок процесу висунення версій, вибору тактичних дій та прийняття тактичних рішень, що відбуваються під час розслідування домашнього насильства, ґрунтується на ситуаційному підході.

Ситуація №1 – винувати особа затримана при здійсненні злочину на місці події, відома особа потерпілого та встановлені очевидці домашнього насильства. Фактично ця ситуація є найбільш поширеною на початковому етапі розслідування злочинів цієї категорії.

Для прикладу, за матеріалами справи №370/3323/19 підозрюваний, знаходячись по місцю свого проживання з метою приниження гідності своєї цивільної дружини, мотивів неповаги до неї, вчинив відносно неї дії психологічного насильства, що виразилося у безпричинних, не маючи на те підґрунтя конфліктах, словесних образах та висловлюваннях в її адресу словами нецензурної лайки та погрозах фізичної розправи, внаслідок чого було викликано працівників поліції, які по приїзду припинили протиправні дії підозрюваного, а потерпіла, разом зі своїми дітьми змушена була звернутись за наданням допомоги та отримання тимчасового притулку до Макарівського районного центру соціальної підтримки дітей та сімей «Промінь надії» [93].

Опрацювання матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що основними завданнями такої слідчої ситуації є визначення конкретних обставин вчинення злочину, що підлягають встановленню, виявлення і фіксація інших фактичних даних, які можуть бути важливими у процесі доказування даної категорії справ та збереження фактів вчинення адміністративних правопорушень. Особливістю наведеної слідчої ситуації, яка характеризується зокрема як сприятлива, може стати характер сімейно-побутових конфліктів, що може мати наслідком «обмову підозрюваного, незацікавленість учасників і очевидців конфлікту в дачі правдивих показань і об'єктивному розслідуванні події» [48, с.118]. Як доречно підмічає М.В. Корнієнко, «слід також зважати на те, що не завжди потерпіла особа може йти на контакт, тому виникає необхідність застосування тактичних прийомів впливу на ситуацію, залучення до розслідування психологів, педагогів, інших фахівців» [33, с.159].

Як правило закріплення та висунення доказів обвинувачення у слідчій ситуації першого типу передбачає реалізацію такого алгоритму дій:

- огляд місця події;

- вилучення виявлених на місці вчинення злочину предметів та слідів;
- допит потерпілого;
- огляд одягу потерпілого;
- допит підозрюваного;
- допит свідків;
- допит дітей, сусідів, родичів на предмет взаємовідносин підозрюваного та жертви;
- оцінка ризиків та вирішення питання про вжиття спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству;
- освідчування потерпілого;
- освідчування підозрюваного;
- проведення судово-медичної та інших експертних досліджень за необхідності.

Виділена слідча ситуація звичайно складається при подіях у квартирах, компаніях, а також при затриманні підозрюваних на місці події. Погоджуємося, що «програма слідчого в цьому випадку повинна бути спрямована на процесуальне закріплення факту злочину, встановлення причин конфлікту, характеру дій кожного з учасників і ступеня їхньої провини» [48, с.109].

Вказаний алгоритм дій є типовим і для наступних виокремлених слідчих ситуацій, у яких додатково можуть вирішуватись окремі завдання, що обумовлені їх особливостями [48, с.115]. Перелік та послідовність проведення слідчих (розшукових) дій у слідчих ситуаціях може змінюватись залежно від того, «затриманий підозрюваний на місці події чи намагається втекти, який стан здоров'я потерпілого, чи потребує він медичної допомоги або вже знаходиться у лікувальному закладі, чи перебувають потерпілий і підозрюваний у стані алкогольного (наркотичного сп'яніння), чи використовувались для нанесення тілесних ушкоджень знаряддя» [48, с.121].

Ситуація №2 – є первісні дані щодо особи підозрюваного, проте до моменту приїзду органів правопорядку йому вдалось покинути місце вчинення злочину.

До прикладу, підозрюваний у справі №647/295/21 знаходячись у стані алкогольного сп'яніння, застосував до своєї співмешканки психологічне насильство, що виразилися у безпідставному конфлікті, словесних образах, висловлюваннях в її адресу словами нецензурної лайки, кинув у її бік засувку з груби, внаслідок чого викликано працівників поліції, по приїзду яких він втік [94].

Фактично ця ситуація є більш поширеною на початковому етапі розслідування економічного виду насильства або злочинів проти власності, вчинених у сукупності з домашнім насильством. Залишення місця події у цих випадках пояснюється необхідністю підозрюваних у реалізації вилученого майна для задоволення власних потреб.

Наприклад, за матеріалами справи № 401/626/20 підозрюваний, який неодноразовано був притягнений до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства, перебуваючи у місці свого проживання, відчуючи гостру потребу у грошових коштах, помітив ноутбук сірого кольору, який лежав у приміщенні коридору на тумбі та привернув його увагу як предмет незаконного збагачення, котрий на праві приватної власності належить його матері, яка також мешкала за зазначеною вище адресою та забороняла йому розпоряджатися ноутбуком. Підозрюваний, скориставшись тим, що перебував у приміщенні один, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій та бажаючи настання суспільно небезпечних наслідків, розуміючи, що його злочинні дії нікому не помітні, підійшов до тумби та взяв ноутбук. Продовжуючи свої злочинні дії, утримуючи при собі викрадений ноутбук з місця вчинення злочину зник та розпорядився ним на свій власний розсуд, чим спричинив матері матеріальну шкоду [95].

Додатковими напрямками другої слідчої ситуації є:

- а) організація розшуку підозрюваного «за гарячими слідами» спільно з працівниками оперативних підрозділів, що передбачає:
 - перевірку місця проживання або роботи підозрюваного;
 - перевірка можливих місць збуту та витрачання незаконно набутого майна;
 - проведення опитування щодо можливих неочевидних зв'язків підозрюваного та їх відпрацювання;

б) організація затримання підозрюваного, зокрема:

- визначення сил та засобів, які необхідні для затримання підозрюваного;
- вибір оптимальних прийомів затримання з урахуванням місця його здійснення та можливої озброєності підозрюваного;

в) виявлення речових доказів, зокрема предметів вчинення злочину, речей, одягу підозрюваного або знаряддя злочину, що зберегли сліди.[48, с.116]

Після проведення зазначених процесуальних дій, у разі встановлення особи, яка вчинила злочин, здійснюється її затримання, вирішення питання щодо клопотання про вжиття спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, відібрання зразків, необхідних для експертних досліджень [96, с.108].

До об'єктивних складнощів розгляненої типової ситуації можна віднести час, що проходить з моменту скоєння злочину до моменту затримання підозрюваного, відсутність очевидців, зміна показань потерпілих, пошкодження та зникнення слідів злочину [33, с.160].

Ситуація №3 - є відомості про вчинення злочину і нібито винувату в цьому особу, але ще не ясно чи дійсно була ця подія чи дійсно вона мала злочинний характер і причетна до нього зазначена особа. Дана слідча ситуація характерна для виявлення ознак домашнього насильства під час розслідування іншого кримінального правопорушення.

Зокрема у справі № 219/11772/19 капітана, який проходив військову службу на посаді командира групи інженерного забезпечення військової частини, визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого частиною 2 статтею 146 КК України, за наступних обставин. Наприкінці літа до його групи було переведено медичну сестру, яка періодично скаржилася, як самому капітану, так і іншим військовослужбовцям групи інженерного забезпечення на домашнє насильство з боку її чоловіка через ревності. Також свідок по справі повідомила суду, що медсестра була жертвою домашнього насильства, свідок бачила її з синцями та вона і не приховувала, що її б'є чоловік, сама розповідала про це та навіть просила військовослужбовців чоловіків поговорити з її чоловіком, щоб він її не ображав та не завдав тілесні ушкодження. Обвинувачений визнає, що не мав права прилюдно принижувати потерпілого та

позбавляти його волі, але в тій ситуації не міг вчинити інакше, оскільки захищав свою підлеглу та її дітей від домашнього насильства [97].

Наведена ситуація вимагає значної аналітичної роботи від слідчого. Хоча за наданих умов у розпорядженні слідчого вже є «дані щодо обставин вчинення певного злочину, які містяться у визначених кримінальним процесуальним законом джерелах» [96, ст.111], напрямок розслідування за даної ситуації визначається необхідністю в пошуку нових доказів та перевірці наявних для «встановлення дійсності події, його конкретних обставин, причетності підозрюваного» до домашнього насильства [96, с.100]. Інформативними в першу чергу буде спілкування про місце, час, спосіб і засоби домашнього насильства та можливих свідків діянь. На наступному етапі доцільно встановити та розшукати коло ймовірних очевидців, а також родичів, знайомих, сусідів, інших осіб з метою опитування стосовно характеру відносин між потерпілим і підозрюваним та відомих їм фактів домашнього насильства.

Як зазначає М. В. Корнієнко з практики, «близько половини сімейно-побутових конфліктів залишаються латентними аж до моменту вчинення більш тяжкого злочину, причиною виступає те, що потерпілі не бажають, а найчастіше соромляться повідомляти про факти домашнього насильства» [33, с.140]. Дані ситуації виникають під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я, зокрема вбивств, вчинених жертвами домашнього насильства. Так підозрювана у справі № 646/1257/18 особа, знаходячись в підвальному приміщенні будинку, в якому вона та її знайомий тимчасово проживали, в ході сварки з останнім використовуючи кухонний ніж, який знаходився у підвальному приміщенні, нанесла два удари, чим спричинила легкі тілесні ушкодження, що ускладнилися розвитком гострої крововтрати, неокрів'ям внутрішніх органів та крововиливами під внутрішню оболонку серця, внаслідок чого потерпілий помер протягом перших десятків хвилин на місці події. Підозрювана зазначила, що у неї і до цього виникали сварки з потерпілим, він її бив, а також напередодні намагався зламати їй руку. У вирокі суд обставиною, що пом'якшує покарання визнав те, що вказаний злочин є наслідком домашнього насильства [98].

У зв'язку з описаною ситуацією А.С. Пащенко звертає увагу на необхідності перевірки версій про причинно-наслідковий зв'язок при виявленні більш тяжкого злочину з можливим вчиненням домашнього насильства [99, ст.59]. Особливо при спілкуванні з дитиною кожен слідчий повинен звертати увагу на «зовнішність, умови життя, психічний стан, поведінку дитини для виявлення обставин, що можуть бути індикаторами фізичного, сексуального, економічного, психологічного насильства» [33, ст.141].

Ситуація №4 - відомий факт вчинення домашнього насильства, проте обмежена або відсутня інформація про винуватого та постраждалого.

Залежно від умов надходження інформації про вчинення злочину можна виділити «ситуацію, що склалася при надходженні інформації про заподіяння сімейного насильства потерпілому, доставленому у лікувальний заклад» [48, ст.108]. Також дана ситуація характерна при повідомленнях про факт домашнього насильства, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству.

Прикладом описаної ситуації є обставини справи №631/779/19, коли до дитячого відділення Нововодолазької центральної районної лікарні був доставлений малолітній потерпілий, зі слів якого було з'ясовано, що він був побитий вітчимом. При огляді дитини на його тілі було виявлено численні гематоми, синці на голові, тулубі та ногах. В цей день лікарями було викликано працівників поліції, які зафіксували вищевикладений факт. Згідно рапорту старшого інспектора встановлено, що 22 травня 2019 року о 14 годині 52 хвилин до чергової частини Нововодолазького відділення поліції Первомайського відділу поліції Головного управління Національної поліції в Харківській області надійшло повідомлення чергової медсестри приймального відділення Нововодолазької центральної районної лікарні про те, що до приймального відділення з діагнозом ссадина голови та тулуба був доставлений хлопчик, попередньо тілесні ушкодження спричинив батько. Даний рапорт зареєстрований в Інформаційно-телекомунікаційній системі «Інформаційний портал Національної поліції України» (журналі єдиного обліку) [100].

Остання типова ситуація є найскладнішою та несприятливою з позиції досягнення цілей розслідування. Наслідком несприятливої слідчої ситуації може стати наявність підозрюваної особи, проте недостатньої сукупності доказів для повідомлення про підозру у вчиненні домашнього насильства.

Складність прийняття рішень у даній слідчій ситуації обумовлюється відсутністю в розпорядженні слідчого на момент початку досудового розслідування відомостей про злочинця або вкрай обмеженим їх обсягом, а «дії слідчого спрямовані на їх збирання з метою дослідження та введення до кримінального процесу» [48, с.83].

Виділені В.Г. Дроздом та наведені А.І. Загороднім ситуації інформаційної недостатності (пошукові ситуації) можуть полягати у:

- 1) наявності відомостей про протиправні діяння, але особа, що їх вчинила, невідома, і інформацією про неї слідчий не володіє;
- 2) є відомості про заподіяння насильства, але не встановлені очевидці злочину;
- 3) матеріальні сліди злочину, які виступають джерелами інформації, на місці події не виявлені або знищені, місце вчинення злочину змінене [48, с.112].

За цих вихідних даних програма першочергових дій слідчого щодо їх вирішення складається з доручення проведення заходів для з'ясування обставин знайдення потерпілого, детального в'яснення часу і місця вчинення злочину, даних про злочинця, виявлення очевидців події. Якщо бесіда з потерпілим неможлива, А.І. Загородній рекомендує встановити осіб, які виявили потерпілого, передали інформацію про правопорушення або медичних працівників та в'яснити інформацію щодо вчиненого злочину [48, с.109]. При цьому, пануючи розслідування, необхідно враховувати, що «потерпілі, з різноманітних причин і мотивів, можуть бути більш відверті з медичними працівниками» [76, с.91]. Обов'язковим при ушкодженнях потерпілого є вилучення медичних карток для подальшого аналізу слідчого та призначення на їх основі необхідних експертиз [99, с.61]. У разі зникнення матеріальних слідів злочину, які могли б виступати доказами по справі, варто зосередитись на

оперативному розшуку особи, яка вчинила домашнє насильство та дослідженні постзлочинної діяльності підозрюваного.

Залежно від активних дій слідчого, сприяння потерпілої особи та успішності вирішення першочергових завдань подальший алгоритм розслідування складних ситуаційних моделей №3 та №4 буде складатись на базі ситуацій №1 та №2 «з урахуванням конкретних обставин події, що розслідується» [48, с.117].

На основі роботи В.В. Логіною залежно від позиції підозрюваної особи під час розслідування домашнього насильства можна виділити наступні слідчі ситуації:

- підозрювана особа повністю визнає свою провину та щиро кається у вчиненому;
- підозрюваний визнає факт застосування незначного насильства до потерпілого, але вказує на провокативну поведінку потерпілого та обопільну винуватість;
- підозрюваний визнає факт вчинення одного виду насильства та заперечує проти вчинення іншого виду;
- підозрюваний заперечує насильства щодо потерпілого, а факт наявності ушкоджень у потерпілого пояснює необережністю, випадковістю або його обмовою з боку потерпілого;
- підозрюваний повністю заперечує свою причетність до заподіяння домашнього насильства, дає неправдиві показання або відмовляється від давання свідчень [101, с.177].

Найтипівіше відношення підозрюваного до розслідування злочинів даного виду утворює сприятливу та неконфліктну слідча ситуація, за якої він повністю визнає свою вину та щиро кається, що становить близько 75% справ даної категорії. Проте неоподиноким є неврахування судом широко каяття як обставини, що пом'якшує відповідальність кривдника. Наприклад як у справі №755/10340/19 на підставі того, щире каяття повинно ґрунтуватися на належній критичній оцінці особою своєї протиправної поведінки, її осуді, бажанні виправити ситуацію, яка склалась, та нести кримінальну відповідальність за вчинене, а також зазначена обставина має знайти своє відображення в матеріалах кримінального провадження [102].

Водночас несприятливими для слідства є ситуації, за яких підозрюваний частково визнає свою вину та вказує на провокації, обмову з боку потерпілих, заперечує вчинення насильства, а його наслідки пояснює випадковістю,

необережністю жертви, висуває неправдиві показання або повністю відмовляється від дачі свідчень на підставі статті 63 Конституції України.

Наприклад у справі №487/4062/19 обвинувачений в судовому засіданні вину визнав частково, суду пояснив, що він часто вживав спиртні напої, внаслідок чого були сварки з матір'ю, проте він її не бив. 21.03.2019 він був дома, збирався йти на роботу, матір хотіла утримати його, біля дверей сказала йому: «Зупинись». Тоді він з розмаху штовхнув матір рукою, не обертаючись до неї, припускає, що міг при цьому попасти в обличчя матері. Матір не падала, а він пішов на роботу після цього. Проте свідчення обвинуваченого було спростовано наявним у матеріалах справи висновком експерта, за яким у потерпілої мають місце тілесні пошкодження у вигляді саден лівої щоки та лівого підборіддя. Дані тілесні пошкодження утворилися від не менш ніж двох ударних дій тупих твердих предметів, якими могли бути кулаки та пальці рук, з давністю утворення біля 1-2 діб до часу огляду. Утворення наявних тілесних ушкоджень при падінні тіла на площину з висоти власного зросту на виступаючу поверхню з прискоренням та без нього мало ймовірно [103].

Поділяє думку В.І. Комісарова та слідчі ситуації, які виникають у результаті отриманої інформації від потерпілого залежно від рівня їх конфліктності М.Ю. Ковальська поділяє на:

- 1) конфліктні – коли суб'єкт, що володіє інформацією, не бажає її повідомляти;
- 2) безконфліктні – у яких відома інформація без приховувань та перекручувань повідомляється;
- 3) слабokonфліктні, коли суб'єкт володіє та бажає передати важливу інформацією, проте внаслідок суб'єктивних чи об'єктивних чинників сприйняв та відтворює її із несвідомим перекручуванням [96, с. 105].

Загалом з відношенням потерпілих та отриманням показань у даній категорії справ не виникає труднощів і слідчі ситуації можна визнати сприятливими та безконфліктними для розслідування.

Але конфліктними можна охарактеризувати слідчі ситуації, за яких потерпілі від домашнього насильств відмовляються співпрацювати та давати

свідчення на підставі статті 63 Конституції України. Наприклад у справі №484/106/21, потерпіла під час судового засідання визнала обставини, викладені в обвинувальному акті, однак пояснила, що продовжує проживати з обвинуваченим однією сім'єю, отже від дачі пояснень відмовилась на підставі статті 63 Конституції України [133].

Слід мати на увазі, що типізація слідчих ситуацій відбувається на основі виділення найбільш повторюваних інформаційних елементів, які притаманні більшості проваджень по розслідуванню домашнього насильства та мають практичне значення. Конкретна слідча ситуація може містити низку власних додаткових індивідуальних елементів, у зв'язку з чим типова слідча ситуація під час розслідування стосовно кожної ситуації повинна використовуватись як матриця.

Взаємозв'язок та взаємозалежність між слідчою ситуацією, слідчими версіями та завданнями розслідування проявляється на думку А.І. Довганя у тому, що «основною складовою слідчої ситуації є інформація, на основі якої висувуються слідчі версії та визначається напрям розслідування, а основним засобом впливу, зміни слідчої ситуації, а також перевірки висунутих версій, окрім аналітичної роботи слідчого є процесуальні дії, передбачені КПК України, та можливості ОРД» [58, ст.97, 99].

Виходячи з наведених слідчих ситуацій домашнього насильства, слідчий може «розробляти план розслідування, висувати можливі типові версії, намічати невідкладні та наступні слідчі (розшукові) дії, а також перелік оперативно-розшукових заходів». Слідчі ситуації впливають на «подальший напрямок роботи слідчого, визначення ним поточних і перспективних шляхів та завдань розслідування, послідовність і засоби їх вирішення, що забезпечить формування повної доказової бази і досягнення цілей досудового розслідування» [48, ст.117,127].

Обставини, які підлягають встановленню, є окремою складовою методики розслідування злочинів домашнього насильства, що забезпечує цілеспрямоване планування та всебічне розслідування події кримінального правопорушення. Коло обставин, які підлягають обов'язковому встановленню, визначається чинним КПК України, описаним в статті 126-1 КК України складом злочину, та специфічними особливостями, що мають значення для ефективного проведення кримінального провадження та у цій категорії справ становлять: 1) обставини, що відносяться до події кримінального правопорушення; 2) обставини, які характеризують особу підозрюваного та потерпілого; 3) характер зв'язків між підозрюваним та потерпілим; 4) винуватість особи у вчиненні злочину; 5) вид та розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

За допомогою висунення та перевірки версій слідчий формує зміст плану розслідування домашнього насильства, що є окресленням шляху досягнення та успішного вирішення основних задач. За характером завдань, які стоять перед слідчим по кожному факту вчинення правопорушення, виділено основні етапи планування розслідування злочинів домашнього насильства, що забезпечать їх ефективне вирішення.

Типовими слідчими версіями, що виступають методами подолання інформаційної недостатності на початковому етапі розслідування домашнього насильства, висуваються:

- 1) вчинене діяння має ознаки домашнього насильства;
- 2) факт вчинення домашнього насильства відсутній, виявлене діяння містить склад іншого кримінального правопорушення;
- 3) протиправні дії охоплюють вчинення домашнього насильства в сукупності з іншим злочином;
- 4) склад кримінального правопорушення відсутній, має місце адміністративне правопорушення;
- 5) виявлене кримінальне правопорушення сталося внаслідок домашнього насильства з боку потерпілого.

Слідча ситуація формується на підставі матеріалів практики під впливом суб'єктивних та об'єктивних чинників і становить сукупність інформації про найбільш значущі елементи вчинення злочину та обставини їх розслідування. До типових слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування домашнього насильства можна віднести:

Ситуація №1 – винна особа затримана при здійсненні злочину на місці події, відома особа потерпілого та встановлені очевидці домашнього насильства. Фактично ця ситуація є найбільш поширеною на початковому етапі розслідування злочинів цієї категорії.

Ситуація №2 – є первісні дані щодо особи підозрюваного, проте до моменту приїзду органів правопорядку йому вдалось покинути місце вчинення злочину.

Ситуація №3 - є відомості про вчинення злочину і нібито винувату в цьому особу, але ще не ясно чи дійсно була ця подія чи дійсно вона мала злочинний характер і причетна до нього зазначена особа. Дана слідча ситуація характерна для виявлення ознак домашнього насильства під час розслідування іншого кримінального правопорушення.

Ситуація №4 - відомий факт вчинення домашнього насильства, проте обмежена або відсутня інформація про винуватого та постраждалого.

Відповідно до сформованих ситуативних моделей виділено першочергові і додаткові завдання розслідування та визначено алгоритм дій слідчого.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНО - ТАКТИЧНІ ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

3.1 Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні домашнього насильства

Розслідування домашнього насильства вимагає від слідчого ефективних та цілеспрямованих дій, що забезпечать швидку, повну та неупереджену реакцію органів правопорядку на протиправне діяння. Для цього необхідним є використання тактичних рекомендацій, забезпеченням та виробленням яких займається криміналістика. За М.В. Корнієнко «тактико-криміналістичний арсенал пропонує сукупність методів і засобів, котрі відповідають сучасному рівню розвитку науки й потребам практики та надають можливість оптимізувати діяльність органів досудового розслідування» [33, ст.188].

Переважає більшість криміналістів за дослідженням М.В. Корнієнко «до засобів криміналістичної тактики відносять тактичні прийоми та слідчі дії, у рамках яких вони реалізуються, при цьому використані засоби повинні надавати можливість досягти належного рівня виконання поставлених завдань з найменшими для виконавця витратами і у встановлений для цього час» [33, ст.188].

Тактичний прийом можна визначити як «найбільш раціональний спосіб дій або найбільш доцільну поведінку слідчого під час збирання і використання ним доказів чи інформації, яка має доказове значення і використовується в доказуванні» [33, с. 188]. Використання певного чи іншого тактичного прийому М.В. Корнієнко віддає на власний розсуд слідчого, який в кожній справі робить вибір на основі «всебічного вивчення обставин кримінального провадження, з урахуванням конкретної слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування та допустимості тактичного прийому загалом як в

кримінальному судочинстві, так і в конкретній ситуації розслідування» [33, с. 189].

Слідчі дії науковці І. .В. Басиста, В І. Галаган, Ж. В. Удовенко пояснюють як «регламентовані нормами кримінально-процесуального права та здійснювані в межах кримінального провадження уповноваженою на те особою, а також забезпечувані заходами державного примусу та супроводжувані необхідним документуванням процесуальні дії, які становлять комплекс пізнавально-засвідчувальних операцій, спрямованих на отримання, дослідження та перевірку доказів» [104, с. 155].

Можна зробити висновок, що слідчі (розшукові) дії є обов'язковим елементом планування розслідування, дотримання процесуальних норм щодо яких є імперативним у процесі збирання доказів. У той же час тактичні прийоми реалізуються всередині слідчої (розшукової) дії, підбираються слідчим індивідуально з урахуванням наявних ресурсів та гарантують найбільш ефективне й економне здійснення процесуальних дій. Під час розслідування домашнього насильства на підставі обставин, що підлягають встановленню, та з урахуванням сформованої слідчої ситуації планування проведення слідчих (розшукових) дій повинно відбуватись з вибором найбільш оптимальних тактичних засобів для ефективного отримання та перевірки доказів по справі.

До найважливіших і найпоширеніших слідчих (розшукових) дій методики розслідування злочинів домашнього насильства можна віднести насамперед огляд місця події, речей (одягу, знарядь злочину), освідкування, слідчий експеримент та допит, призначення експертиз.

У кожному випадку перед проведенням слідчих дій вирішується їх черговість та можливість одночасного проведення, встановлюється час для їх виконання [33, с. 192]. Кожна перелічена слідча дія проходить обов'язкові етапи, які М.В. Корнієнка, цитуючи А.І. Вінберга, описує як стадію «підготовки (постановка конкретного завдання, мети; формування плану розв'язання певного завдання); проведення дій (реалізація сформованого плану рішення); фіксації

ходу проведення дій і отриманого результату; аналізу й оцінки ходу і результатів слідчої дії» [33, с. 192].

Як зазначається А.І. Загороднім в літературі, **слідчий огляд** «належить до числа початкових, неповторних та незамінних слідчих (розшукових) дій» [48, с. 141]. Також серед науковців, зокрема робіт В.О. Лазарєва, можна зустріти твердження про невідкладність та першочерговість цієї слідчої (розшукової) дії [46, с. 112]. Одночасно на думку А.І. Загороднього «слідчий огляд є досить складною дією, що вимагає високої кваліфікації співробітників, які беруть у ньому участь» [48, с. 141]. Для А.І. Довгань «вона вирізняється безпосереднім особистим сприйняттям слідчим місця події, має дослідницький та пізнавальний характер, спрямована на вивчення обстановки, слідів та інших речових доказів і їхню фіксацію з метою встановлення події та виявлення додаткових джерел інформації» [58, с.131].

Місце події та його матеріальна обстановка є відображенням наслідків певного кримінального правопорушення та найбагатшим джерелом відомостей. Тому на думку А.І. Довгань, «у більшості випадків розкриття кримінальних правопорушень цілком залежить від того, чи повною мірою використано це джерело» [58, с.129].

В якості основних завдань при проведенні огляду місця події В.І. Загородній разом з іншими криміналістами традиційно виділяє «безпосереднє вивчення обстановки місця для визначення характеру події, обставин вчиненого посягання, а також пошук, закріплення і забезпечення схоронності слідів злочину і речових доказів, а серед додаткових отримання інформації для висунення версій, організація оперативно-розшукових заходів тощо» [48, с. 141,142]. До цього М.Ю. Ковальська додає позицію В.Ю. Шепітько, який визначає проведення слідчого огляду «з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обстановки події та інших обставин, які мають значення для розслідування». Сама науковиця до завдань огляду місця події відносить також «установлення свідків події та фіксацію перебігу огляду за допомогою технічних засобів у протоколі» [96, с. 139–140].

Під час провдення цієї слідчої (розшукової) дії в найрізномітніших місцях можуть знаходитись «різні за своїм характером, значенням і походженням сліди» [48, с. 145]. З метою їх збереження пов'язана також першочерговість цієї слідчої (розшукової) дії. На думку В.О. Лазарєва, «зазначену дію потрібно проводити невідкладно з максимальним здійсненням можливих підготовчих заходів, центральне місце серед яких займає визначення та залучення відповідних учасників слідчо-оперативної групи» [46, с. 123]. А на погляд А.І. Загороднього «до участі у проведенні огляду доцільно залучати спеціалістів відповідного профілю, які допоможуть визначити направленість огляду, виявити місцезнаходження слідів злочину і речових доказів, попередньо визначити їх придатність до подальшого доказування обставин події» [48, с. 143].

Під час робочого етапу проведенні огляду місця події слід виявляти і фіксувати особливості просторового розташування предметів, такі як очевидні зміни в обстановці місця події, наприклад, перекинуті речі інтер'єру, розкидані предмети домашнього вжитку, поламані меблі, битий посуд, прим'ята трава [48, с. 147].

На місці події домашнього насильства слід звертати особливу увагу на:

- сліди насильства (наприклад, кров, синці, рани, опіки, вирване волосся);
- стан учасників конфлікту (алкогольне чи наркотичне сп'яніння, ознаки переляку, тремтіння рук чи всього тіла, емоційна неврівноваженість, роздратування, плач, апатія), важливим при цьому є невідкладне вирішення питання про надання медичної допомоги потерпілому у разі необхідності;
- стан житлового приміщення (сліди крові, розбиті предмети побуту, розкидані речі, розбиті меблі, вікна, розірваний одяг тощо);
- види знарядь чи засобів, якими могли бути спричинені ушкодження [105, с. 21].

Якщо на місці події виявлено знаряддя злочину, то необхідно провести слідчий **огляд речей**, який у ряді випадків може допомогти пояснити механізм вчинення злочину, а також підтвердити показання потерпілої особи. Зазвичай під час огляду місця події можуть бути знайдені підручні знаряддя вчинення домашнього насильства, найчастіше зустрічаються ножі, пластикові та скляні пляшки, ємкості з бензином. Водночас аналіз матеріалів судової практики часто свідчить про відсутність проведення слідчого огляду речей у тих випадках, коли було виявлено знаряддя вчинення домашнього насильства. Вірним з точки зору

тактики проведення огляду речей можна визнати дії органів слідства у справі № 485/1292/20, якими в ході огляду будинку було виявлено кухонний ніж, що знаходився на ліжку в спальній кімнаті. Після виявлення та фотографування ножа його було вилучено для детального огляду до Снігурівського ВП ГУНП в Миколаївській області та постановою старшого слідчого СВ Снігурівського ВП ГУНП в Миколаївській області визнано речовим доказом по вищевказаному кримінальному провадженню [106].

Часто у даній категорії справ предметом огляду та речовими доказами виступають компакт-диски, телефони з аудіо та відеозаписами, наприклад як у справі №759/7808/20, на яких зафіксовані конфлікті ситуації підозрюваного з членами сім'ї, в тому числі його поведінка відносно потерпілих (застосування відносно них фізичного та психологічного насильства) [107].

За узагальненням А.І. Загороднього огляд одягу за основну мету має «виявлення на одязі плям крові та інших виділень людського тіла, порізів, розривів, пробоїн, подряпин, потертостей, опалення ворсу, інших слідів, які могли залишити сліди злочину» [48, с.139]. Дана слідча (розшукова) дія при розслідуванні домашнього насильства повинна бути проведенна для виявлення знаків шарпання, тягання за одяг та його пошкодження. Такий огляд одягу потерпілого повинен проводитись невідкладно, «оскільки зволікання загрожує втратою або самого одягу, який потерпілий чи його родичі нерідко викидають у зв'язку зі значними пошкодженнями, що приводять її у негідність, або важливих слідів, що відобразились на одязі» [48, с.139]. Виявлені ушкодження, «їх кількість, форму, розмір і розташування, вид пошкоджень (наскрізні отвори, потертості та ін.)» потрібно вказувати у протоколі огляду речей, а також варто фіксувати за правилами масштабної фотозйомки у додатках [48, с.140].

Заклучний етап передбачає фіксацію результатів огляду місця події у протоколі, під час якого особливого значення набувають фото- та відеозапис. М.Ф. Сокиран зауважує, що «саме використання засобів аудіовізуальної фіксації обстановки місця події істотно підвищує повноту, всебічність та об'єктивність огляду, дозволяє відобразити об'єкти, що оглядаються, в їх первинному вигляді»

[108, с. 160]. До того ж, як зазначає А.І. Довгань, «такий метод фіксації дозволє уникнути несприятливих результатів, коли через поспіх і неуважність не виявляються і не вилучаються предмети, про наявність яких слідчі дізнаються в ході допитів підозрюваних і свідків» [58, с. 137]. Здійнення фотографування, відеозапису, виготовлення відбитків і зліпків, вилучення і пакування речей під контролем слідчого часто доручається інспектору-криміналісту [48, с.148].

Отже, основними завданнями слідчого огляду при розслідуванні домашнього насильства є виявлення максимально вичерпної первинної інформації щодо вчиненого посягання, збереження його слідів та речових доказів, організація надання медичної допомоги у разі необхідності, оформлення отриманих даних у належній процесуальній формі для можливого подальшого використання у процесі доказування. Дана слідча (розшукова) дія ідеально годиться для збереження у справі матеріальних слідів, знарядь та обстановки вчинення домашнього насильства.

У той же час, вивчення практики досудового розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії справ свідчить про те, що слідчі часто недооцінюють доказові можливості огляду місця події, взагалі не проводять зазначену слідчу (розшукову) дію або проводять формально чи неефективно. Зроблене дослідження вказує на те, що огляд місця події здійснювався дуже рідко, зокрема його проведення виявлено лишень у 35 судових рішеннях. Тільки у 7 із 16 випадків наявності ножа на місці вчиненні злочину проводився огляд речей, хоча необхідність у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії вбачається у більшості проваджень. Зокрема у справі №178/1114/20 при виявленні останнього факту вчинення домашнього насильств, за якого підозрюваний, перебуваючи за місцем свого мешкання, знаходячись в стані алкогольного сп'яніння, коли нікого не було дома, псував майно будинку, розбив весь посуд, вибив п'ять вікон, меблі та електроприлади зіпсовані, в будинку та на подвір'ї безлад, також намагався спалити будинок, чим хотів позбавити потерпілу та їхніх дітей нормальних умов для життя. Для підтвердження наведених в обвинувальному акті даних слід було провести огляд місця події, зафіксувати наслідки злочинного діяння, вилучити

предмети, які зберегли на собі його сліди та належним чином ввести їх у кримінальне провадження [109].

На нашу думку, причина такої проблеми полягає в обмеженому розумінні деякими слідчими інформативності огляду місця події, адже вказана слідча (розшукова) дія допомагає ознайомитись з обстановкою вчинення злочину та має першочергове значення у фіксації неналежних умов проживання, ведення аморального способу життя, конфліктної обстановки, розпивання спиртних напоїв між підозрюваним та потерпілим. Виявлення зазначених обставин дозволяє зібрати слідчому комплекс даних, що матимуть доказове значення по справі. До того ж подальша ефективність використання спеціальних знань шляхом проведення експертиз багато в чому залежить від своєчасного виявлення та збереження під час огляду місця події предметів, які можуть містити сліди вчинення домашнього насильства. Методично правильним вважаємо приклад проведення слідчої (розшукової) дії у справі № 485/1618/20, оформленого протоколом огляду місця події з фототаблицею та план-схемою, яким встановлено, що об'єктом огляду є домоволодіння. В приміщенні кухні на вікні виявлені пошкодження у вигляді розбитого скла. Біля будинку, з лівого боку від входу до приміщення будинку наявна металева бочка, поруч з якою є цегли та розкидані в хаотичному порядку побутові речі. (а.с. 119-128) [109]. З іншого боку бачимо неефективним проведення такої слідчої (розшукової) дії при доказуванні кримінального правопорушення, що полягає у вчиненні психологічного насильства. Фіксація ідеальних слідів психологічного насильства, що зберігаються у пам'яті потерпілого, підозрюваного, свідків, за допомогою такої невербальної слідчої (розшукової) дії як огляд місця події не відповідає її завданню та свідчить про неефективність та низьку плідність досудового розслідування.

До невідкладних слідчих дій, безпідставне зволікання з проведенням яких може також призвести до втрати або значної зміни наявних слідів домашнього насильства, належить **освідування** [48, с.136]. Освідування є різновидом слідчих

(розшукових) дій, які зазвичай проводиться для фіксування на тілі особливих прикмет чи слідів кримінального правопорушення, а також наявності чи відсутності стану алкогольного або наркотичного сп'яніння [96, с.155]. Результати освідування є важливими для негайного підтвердження показань щодо характеру насильницьких дій, формування висновків щодо способу домашнього насильства і застосованих знарядь, закріплення скороминущих слідів злочину, наприклад незначних ушкоджень від одноразових ляпасів, укусів, царапини, пошкодження волосся, які до моменту проведення експертизи мають ризик зникнути.

Як зазначається у І.В. Загороднього, «іноді підозрюваного доцільно піддати освідуванню в тих випадках, коли є підозри вважати, що в подальшому він заявить про винуватість потерпілого у нанесенні ушкоджень, які за час розслідування зникли, а маючи зафіксований факт відсутності яких-небудь ушкоджень підозрюваного надасть змогу спростувати неправдиві твердження [48, с. 158].

Під час розслідування домашнього насильства освідування проводилося лише у 2,17% випадках і переважно для встановлення факту алкогольного/наркотичного сп'яніння чи нанесення тілесних ушкоджень, що явно свідчить про недостатню активність слідчих органів у використанні доказових можливостей цієї слідчої (розшукової) дії.

У процесі розслідування домашнього насильства вагоме місце відводиться практиці проведення **слідчого експерименту**. Підтримуємо думку А.І. Довганя щодо його визначення як «окремої слідчої (розшукової) дії, яка полягає в проведенні (за рішенням слідчого, прокурора) дослідних дій, спрямованих на перевірку можливостей сприйняття особою певних фактів, існування визначених подій у минулому, вчинення в певному місці й певним способом чи з використанням певних знарядь конкретних дій, з'ясування механізму утворення слідів тощо» [58, с. 153]. Аналіз судових рішень показав, що слідчий експеримент у даній категорії справ проводиться винятково на початкових етапах розслідування, а не подальших, шляхом відтворення дій, обставин та

обстановки події переважно для уточнення обставин, що стосуються способів, послідовностей дій та розвитку поведінки підозрюваного, потерпілого, свідків.

За результатами судової практики виявлено та систематизовано спрямування проведення слідчого експерименту на вирішення наступних питань:

- 1) встановлення механізму заподіяння домашнього насильства, його слідоутворення. Так протоколом у справі №470/270/20 закріплено проведення слідчого експерименту за участі потерпілої, в ході якого вона на місці відтворила обставини вчинення обвинуваченим відносно неї акту домашнього насильства. Перебіг здійснення цієї процесуальної дії зафіксовано під відеозапис та збережено на DVD диск, який є додатком до вказаного протоколу. Після перегляду вказаного відеозапису у судовому засіданні потерпіла та обвинувачений повністю підтвердили відтворені потерпілою обставини події злочинів [111];
- 2) встановлення характеру дій підозрюваного та визначення правдивості його показань. Протягом слідчого експерименту за участю обвинуваченого у справі №288/134/20, він розповів та показав при яких обставинах виник конфлікт з потерпілою, як він виражався в її сторону нецензурними словами та як вчинив домашнє насильство [112];
- 3) перевірки можливостей свідків за певних подій бачити та чути обставини кримінальної події. З протоколу проведення слідчого експерименту за участю свідка у справі №487/4062/19 вбачається, що свідок в присутності понятих та спеціаліста добровільно розповіла про обставини вчиненого злочину. Свідок повідомила, що 21.03.2019 близько 09:00 год. чула крики потерпілої. Вона повідомила їй, що син побив її, а потім пішов. Потерпіла проживає разом з сином, який кожену ніч б'є її. Свідок зробила зауваження підозрюваному, на що останній сказав, що мати заробила [113].

‘ **Допит** є найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією під час розслідування злочинів домашнього насильства, яка проводиться у більшості кримінальних проваджень. Даних про проведення допиту не містять хіба

матеріали справ, за якими сторони досягли угоди про примирення. У таких випадках суд займається дослідженням правомірності підстав для укладення угоди та перевіряє розуміння сторонами наслідків її затвердження.

Етап підготовки до проведення допиту, який виділяє у своїй роботі А.Ю. Спусканюк та І.Ф. Герасимів, охоплює чотири взаємопов'язаних елементи: «вивчення матеріалів кримінального провадження; вивчення спеціальних питань; вивчення даних про особу допитуваного; складання плану допиту та переліку необхідних запитань» [72, с.165]. Для проведення якісного допиту А.І. Загородній рекомендує детально вивчити «всі матеріали кримінального провадження та всю наявну інформацію про особистість допитуваного, визначити прийоми і методи, що будуть застосовані, також підготувати речові докази, які можуть бути використані під час запланованих тактичних прийомів» [48, с. 154-155]. Завершення підготовки до допиту Ю.М. Ковальська завершує на синтезуючому рівні, що охоплює «складання плану допиту, а також вирішення питань доцільного місця, часу та режиму здійснення допиту» [96, с. 150].

Вважаємо, що під час допиту щодо злочинів домашнього насильства слідчий насамперед повинен з'ясувати коло наступних обставин:

1. Місце, час і обстановку вчинення злочину. Під час допиту слід встановити обстановку події: за яких обставин відбувся конфлікт; «що передувало протиправним діям з боку підозрюваного (сумісне розпивання спиртних напоїв або вживання наркотичних засобів, сварка, з'ясування відносин, сумісні азартні ігри тощо)» [48, с. 132]; наявність очевидців події, їх особи.
2. Характер взаємовідносин між потерпілим і підозрюваним, можливі мотиви вчиненого чи мали місце погрози протиправних дій раніше.
3. Спосіб вчинення домашнього насильства, послідовність та тривалість його епізодів. Під час допиту слід встановити, що було приводом для початку протиправних дій з боку злочинця, послідовність дій винної особи, яким саме шляхом та за допомогою яких знарядь вчинялось домашнє насильство. Від потерпілого слід отримати інформацію щодо характеру цих знарядь, їх зовнішній вигляд. Також слідчому обов'язково необхідно з'ясувати характер і послідовність дій самого потерпілого, чи не передувала злочину протиправна або аморальна поведінка з його сторони. Необхідно встановити, «який опір чинив потерпілий нападнику, чи не наніс він йому тілесних ушкоджень, і яких саме, або завдав іншої шкоди (пошкодив одягу та ін.)» [48, с. 134].
4. Під час допиту слід встановити, яким чином були припинені насильницькі дії. Також у потерпілого варто дізнатись думу щодо характеру та розміру матеріальної шкоди, спричиненої вчиненням.
5. Якщо між вчиненням діянням і допитом пройшов певний проміжок часу, необхідно встановити дії підозрюваного після злочину, «чи не звертався кривдник до

потерпілого особисто або за допомогою посередників, і з якими саме пропозиціями (надати допомогу у відповідь на «відкликання» заяви з поліції, надати вигідні для нього показання та ін.) або з погрозами»[48,с. 135].

Фіксація результатів допиту відбувається у формі протоколу, при цьому застосування додаткових методів аудіо та відеофіксації ефективно впливає на проведення слідчої (розшукової) дії, дає можливість слідчому «сконцентруватись на поставлених питаннях і наданих відповідях, не відволікаючись на паралельне заповнення протоколу та проводити допит в режимі «розмови», при цьому допитувані особи дають більш правдиву відповідь і позбавляються часу на вигадкування неправдивих відомостей, можливості відмовитися чи змінити свої покази» [72, с. 164].

Вважає М.Ю. Ковальська, що відеозапис також допомагає спостерігати «за поведінкою допитуваного під час слідчих дій з його участю і, звісно ж, за мімікою, жестами, ознаками хвилювання, агресивності тощо» [96, с. 162]. «Рухові реакції, міміка, вегетативні симптоми є важливими показниками достовірності свідчень опитуваного. Як правило у дітей немає проблем освоєння з камерою, якщо вона розташована, що не впадає у вічі, при цьому наполегливо рекомендується, щоб на відефіксації допиту дитини було видно залученого фахівця» [35, с. 100].

Подальші тактичні особливості проведення слідчої (розшукової) дії залежать від процесуального стану особи та її ставлення до події, що розслідується.

Допит підозрюваного є найбільш інформативною та водночас найбільш складною слідчою (розшуковою) дією, бо у багатьох випадках проводиться в умовах конфліктності, що підтверджується матеріалами судової практики.

В ході допиту підозрюваного у кримінальному провадженні про домашнє насильство можна вирізнити ситуації: 1) абсолютного визнання винуватості; 2) часткового визнання винуватості; 3) категоричної відмови підозрюваного від визнання вини; 4) відмови від надання будь-яких показань та співпраці зі

слідчим; 5) надання неправдивих показань з метою ухилення або пом'якшення відповідальності.

За несприятливої слідчої ситуації тактичні прийоми допиту кривдника можуть зводитись як до «емоційного впливу (схиляння до зізнання та щирого каяття як шляху пом'якшення покарання, створення у підозрюваного перебільшеного уявлення про наявну інформованість), так і до пред'явлення наявних доказів, що викривають підозрюваного (попередньо розпитавши його про обставини, що пов'язані з цими доказами) тощо» [48, с. 157].

У встановленні контакту під час допиту підозрюваного на місці події слід пам'ятати, що кривдник:

- дуже часто видає себе за спокійну людину, яка не розуміє чому було викликано поліцію, тобто на тлі збудженості постраждалих осіб він може виглядати врівноважено;
- може вдавати себе за жертву та перекладати відповідальність за скоєне на постраждалу особу, аргументуючи це тим, що сама (сам) напросилася (вся);
- може контролювати постраждалу особу через висловлювання, мову жестів та інші ледве помітні елементи їхніх стосунків (особливо це стосується дітей) і таким чином впливати на розповідь постраждалої особи. Для уникнення цього варто розвести конфліктні сторони у різні приміщення [23, с. 105].

Коли підозрюваний під час допиту повідомляє відомості, які спростовують позицію потерпілого, І.В. Загородній радить «встановити і зафіксувати усі відомості, які підтверджують позицію підозрюваного та дізнатися в нього, хто може підтвердити наведені обставини» [48, с. 156].

У випадках домашнього насильства часто основним джерелом інформації про подію злочину та інші обставини, що підлягають встановленню, є саме потерпілий. Тому «тактично грамотно проведений допит **потерпілого** надає можливість правильно спланувати процес досудового розслідування, намітити послідовність і порядок проведення окремих слідчих (розшукових) дій та відшукати джерела важливих доказів» [48, с. 128-129]. Тому завданням допиту особи, постраждалої від домашнього насильства, є отримання якомога більше повної інформації про обставини вчиненого злочину.

Невідкладне проведення цієї слідчої (розшукової) дії А.І. Загороднім аргументується насамперед «необхідністю виключити можливість злочинця, його співучасників, близьких, друзів та інших довірених осіб будь-яким чином

незаконно впливати на потерпілого, змінюючи його позицію, схиляючи до давання неправдивих показань або до відмови давати показання» [48, с. 129]. Негайне проведення допиту потерпілого автором також доводиться через «необхідність збереження інформації, яку останній може забути унаслідок свого хворобливого, стресового стану або природного забування, до того, іноді з тих чи інших причин у потерпілого може зникнути інтерес добиватися засудження кривдника, мимоволі змінюватись його показання щодо мотивів поведінки, деталей і навіть учасників події» [48, с. 130].

Залежно від позиції потерпілого в процесі розслідування домашнього насильства, можна виділити такі типові ситуації під час допиту:

1. Потерпіла дає повні та достовірні показання і займає активну позицію в розслідуванні;
2. Потерпіла особа відмовляється від дачі показань.

Незважаючи на те, що потерпілі від домашнього насильства беруть активну участь у розслідуванні та переважно не відмовляються від дачі свідчень, допит таких осіб відрізняється підвищеною емоційністю, напруженістю та необхідністю використання тактичних рекомендацій для ефективного проведення слідчої (розшукової) дії.

Аналіз криміналістичної літератури дозволив виділити наступну систему тактичних і психологічних прийомів подолання несприятливих ситуацій під час допиту потерпілих від насильницьких злочинів жінок, запропонованих Т.П. Матюшковою:

- актуалізація в пам'яті забутого чи виправлення сумлінної помилки;
- постановка нагадуючих запитань;
- демонстрація речових доказів, іншої матеріалізованої інформації, у тому числі, оголошення показань інших осіб;
- використання зображувальних можливостей допитуваних, вияснення, які образи, спогади, враження виникали у потерпілої при сприйнятті події чи окремих її елементів;
- допит на місці події;
- використання консультативної допомоги психолога;
- подолання та нейтралізація протидії встановленню об'єктивної істини у справі;
- адаптація потерпілої до обстановки допиту і усуненню небажаних станів її психічної діяльності (повідомлення про ціль, порядок проведення допиту, осіб, що приймають у ньому участь; пропозиція допомоги психолога з метою адаптації до ситуації допиту;

переконання про нерозголошення відомостей щодо обставин вчинення злочину; переконання про невідворотність покарання винних осіб; необхідність надати допомогу своїми показаннями); встановлення комунікативного і психологічного контакту з потерпілою (проведення допиту слідчою-жінкою; початок допиту з бесід на теми, які не стосуються предмету допиту; використання даних, отриманих при криміналістичному вивченні особистості потерпілої; спостереження за невербальними проявами (мімікою, жестами, поведінкою) потерпілої); взаємопорозуміння з потерпілою, а саме, слідчому не слід: негативно оцінювати окремі якості потерпілої, вживати висловлювання, що принижують її особистість; ігнорувати показання допитуваної, відверто нехтувати її думкою; намагатись досягти порозуміння лише тих проблем, що цікавлять його; активне вислуховування: розвивання показань потерпілої, виводячи із них логічні наслідки, використання еталонів невербальної поведінки, які демонструють установку слідчого на співробітництво, довіру, рівнозначність, повагу до потерпілої; подолання конфлікту, які вимагають від слідчого концентрувати увагу не на особистості потерпілої, а на предметі та причинах конфлікту та дозволяють безпосередньо обговорювати їх і локалізувати конфлікт; стимулювання у потерпілої установки на необхідності правдивих показань (роз'яснити важливість повідомлення правдивих показань; переконати в неефективності зайнятою нею позиції; роз'яснити, що в судовому слідстві при визначенні неправдивості навіть частини її показань вони будуть поставлені під сумнів у повному обсязі, унаслідок чого обвинувачений зможе уникнути покарання тощо)[114, с. 62-64].

Допит **неповнолітніх постраждалих** від домашнього насильства має свою специфіку, що вимагає ретельної підготовки до проведення допиту таких осіб. Під час допиту необхідно враховувати «своєрідність психології дітей і підлітків, яка вимагає на погляд М.В. Корнієнко застосування слідчим особливих тактичних прийомів» [33, с.192].

Підготовчий етап передбачає вирішення питання щодо залучення до допиту законного представника потерпілого та необхідних спеціалістів (педагога, психолога, лікаря, психіатра тощо). Завдання педагога або психолога визначається «допомогати слідчому встановити психологічний контакт, виробити правильну тактику проведення допиту, сформулювати запитання з урахуванням дитячої психіки або індивідуальних особливостей психіки неповнолітнього» [115, с.28]. Проте «активність психолога повинна проявлятися не лише під час опитування, а й підготовки дитини до свідчень, врахування рівня її розвитку, пояснення її ролі у провадженні» [35, с.81].

Наступними етапами допиту неповнолітнього виділяють «фазу вільної розповіді та фазу детальних запитань, метою якої є доповнення викладу подій, здійсненого дитиною під час фази вільної розповіді, їх впорядкування для з'ясування обставин справи. Заключна фаза полягає у в'ясненні стану дитини та чи є у неї якісь побоювання» [35, с.88-89]. Експерти рекомендують «наприкінці поговорити з дитиною на нейтральні, емоційно необтяжливі теми, що сприятиме зниженню напруги дитини та захисту її психіки» [35, с.93].

У результаті проведеного дослідження судових рішень виявлено 45 вироків стосовно неповнолітніх та 52 щодо малолітніх, у яких діти згадувались як безпосередні жертви або свідки домашнього насильства. У більшості розгляд таких випадків проводиться на підставі угод за згодою неповнолітньої особи та законного представника або у спрощеному порядку відповідно до статті 349 Кримінального процесуального Кодексу України. Водночас тільки з шістьма неповнолітніми було проведено допит, стосовно однієї малолітньої дитини містяться дані про залучення психолога. У чималій кількості справ не досліджується окремо думка законних представників або можлива суперечність їх позиції інтересам підопічних осіб, якщо законний представник одночасно є також потерпілим від цього злочину, сама постраждала дитина до кримінального провадження залучається дуже зрідка.

Наприклад, як у справі №631/779/19, де представник малолітнього потерпілого, обвинувачений та його захисник підтримали думку прокурора й вважали за недоцільне допитувати неповнолітніх потерпілого та свідка, оскільки це може негативно відобразитись на їх психологічному стані, посиляючись при цьому на позицію обвинуваченого щодо визнання ним своєї провини [116].

Даний стан речей свідчить про пасивність органів розслідування щодо надання дитині статусу потерпілої особи у кримінальному провадженні, забезпеченні належної реалізації їх прав та захисту інтересів шляхом належного проведення слідчих (розшукових) дій для повного встановлення всіх обставин справи.

3.2. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з домашнім насильством

Найбільш вдале визначення поняття спеціальних знань, на нашу думку, належить К.А. Садчіковій, відповідно до якого «це наукові, технічні й інші професійні знання, отримані в результаті навчання, а також навички, здобуті в процесі роботи у певних галузях практичної діяльності, які разом з науково-технічними засобами використовуються за певною процедурою для виявлення, фіксації та дослідження слідів злочину з метою одержання доказової та орієнтуючої інформації. При цьому не є спеціальними знання в галузі матеріального та процесуального права, загальновідомі та загальнодоступні наукові знання» [117, с.15].

Суб'єктами використання спеціальних знань у кримінальному провадженні можуть виступати безпосередньо слідчий, а також спеціаліст при наданні допомоги у проведенні слідчих (розшукових) дій та судовий експерт при призначенні експертиз.

Спеціаліст сприяє виявленню, закріпленню та вилученню доказів шляхом надання слідчому консультативної допомоги під час проведення певної процесуальної дії, про що зазначається у протоколі. Основною метою залучення спеціаліста до участі у слідчих діях А.І.Загородній виділяє розширення практичних можливостей слідчого у кваліфікованому проведенні тих чи інших слідчих дій, досягнення при цьому повного, об'єктивного і всебічного з'ясування обставин події, що розслідується, сприяння своїми професійними знаннями і навичками знайденню, фіксації та вилученню даних, що можуть бути доказами. [48, с.169]. Хоча «консультації спеціаліста не мають доказового значення, вони дають змогу слідчому правильно оцінити докази, своєчасно вирішити питання про призначення необхідної експертизи, визначити коло питань, адресованих експертові, чи, наприклад, допитуваній особі» [58, с.158].

При розслідуванні домашнього насильства рекомендується залучати спеціалістів до слідчих (розшукових) дій для надання допомоги у пошуку та виявленні важкодоступних даних, пакуванні та фіксації слідової інформації, використанні криміналістичної техніки, забезпеченні орієнтуючою інформацією щодо події злочину та рекомендаціями щодо подальших експертних досліджень, переліку необхідних запитань.

Дослідження даної категорії справ свідчить, що участь спеціалістів в їх розслідуванні відбувається зрідка. Використання допомоги технічного характеру виявлено переважно під час проведення слідчого експерименту для оформлення фото-, звуко- та відеоматеріалів слідчих (розшукових) дій. Як у справі №592/10339/19 проведення слідчого експерименту відбулося за участі понятих, спеціаліста та потерпілого (фототаблиця до нього) із застосуванням технічних засобів фіксування, під час якого потерпілий повідомив та продемонстрував як підозрюваний наносив йому удари [118].

Для успішного проведення огляду місця події, освідчування, допиту потерпілого рекомендується залучати спеціаліста - судово-медичного експерта або лікаря. Приймаючи участь у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій або надаючи слідчому консультації в якості спеціаліста, вони таким чином «допомагають слідчому попередньо (до судово-медичної експертизи) встановити ступень тяжкості тілесних ушкоджень, що надасть можливість правильно кваліфікувати діяння, визначити давнину та механізм їх заподіяння, знаряддя, які для цього використовувались, оцінити стан потерпілого після злочину і можливість спілкування з ним для отримання інформації» [48, с. 171]. Так у справах про домашнє насильство за допомогою медичного огляду та освідчення, проведеного лікарем, відбувається встановлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, а через дослідження медичних карток виявляється факт звернення потерпілих осіб до лікаря із скаргами після вчинення злочину.

Допит малолітнього та неповнолітнього обов'язково проводиться із залученням педагога, психолога, а у разі наявності розладів психічної чи

фізичної діяльності потерпілого - за участю лікаря. Їх завданням є допомога у встановленні психологічного контакту, формулюванні змісту питань допитуваному, забезпеченні доброзичливої атмосфери та убереження психіки постраждалої особи під час її залучення до кримінального провадження [119, с. 126-127]. На думку С. В. Белан та Т. О. Луценко вони займаються також «вивченням розвитку, здібностей неповнолітніх, мають висловлювати погляди з приводу психологічних особливостей цих осіб» [120, с.33]. Так у справі №310/4477/20 залучений та допитаний в судовому засіданні психолог пояснила, що вона проводила обстеження малолітнього потерпілого. Стверджує, що у хлопчика є страх, а ще більший страх перед батьком [121].

Проведений аналіз судових рішень показує, що до процесуальних дій у справах про домашнє насильство найчастіше залучаються технічні знання спеціаліста для участі в слідчому експерименті, лікаря для участі в медичному освідкуванні та психолога для допиту малолітніх осіб.

Важливе значення для ефективного досудового розслідування та вирішення завдань кримінального провадження має залучення спеціальних знань експерта, висновки якого є одним з джерел доказів. Під час розслідування злочинів даної категорії проявляється необхідність у використанні знань насамперед із галузі медицини, психіатрії та психології. [37, с.213].

До найпоширеніших форм використання спеціальних знань під час розслідування домашнього насильства відносяться: 1) судово-медична (3%); 2) судово-психіатрична (4,89%); 3) судово-психологічна (4,9%); 4) комплексна психолого-психіатрична (0,12%) експертизи.

Першою за частотою у кримінальних провадженнях даних справ є **судово-психологічна експертиза**. Предметом судово-психологічної експертизи є «явища, закономірності та механізми психіки»[76, с.110], встановлення особливостей психічної діяльності та їх проявів в поведінці особи, що мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки[122]. Вона досліджує питання про «особливості сприйняття певних явищ за даних умов, здатність їх адекватного оцінювання, особливості реагування на екстремальні ситуації осіб,

індивідуально-психологічні властивості яких не виходять за межі норми» [58, с.167].

Основним завданням експертизи є визначення у особи:

- індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей;
- мотивовірних чинників психічного життя і поведінки;
- емоційних реакцій та станів;
- закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей [122].

Тактичною особливістю проведення судово-психологічної експертизи є доцільність її призначення на подальних етапах розслідування, після зібрання довідкових матеріалів та «даних допиту підекспертної особи, що мають для дослідження особливе значення [76, с.110]». Судово-психологічна експертиза під час розслідування злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, може призначатися для визначення перебування підозрюваного у стані вираженого емоційного збудження, напруження чи фізіологічного афекту під час вчинення злочину як підстави для сильного душевного хвилювання[122].

Як наголошує Т. В. Іщенко, за допомогою цієї експертизи «можна здобути докази причинно-наслідкового зв'язку між злочинними діями та заподіянням фізичних, психологічних страждань, емоційної залежності або погіршення якості життя постраждалій особі» [36, с.241]. Тому судово-психологічну, або ж комплексну психолого-психіатричну експертизу слід призначати «за відсутності підстав призначення психіатричних експертиз для встановлення наслідків насильства щодо потерпілих, якими не завжди є психічні розлади» [37, с.214].

Прикладом типового для цих злочинних діянь висновку експертного дослідження є справа №264/215/21, за якою підозрюваний умисно та систематично вчиняв психологічне насильство по відношенню до своєї тітки, з якою він перебуває у сімейних відносинах, що згідно висновку судово-психологічної експертизи № 6642-6643 від 23.09.2020 року призвело до тривалих, інтенсивних й негативних за своїми проявами психічних (моральних) страждань останньої, порушення звичного стереотипу її життєдіяльності,

завдало утиску фундаментальним особистим цінностям та потребам в особистому та фізичному благополуччі [123].

Судово-психіатрична експертиза, предметом якої є психічний стан особи в певні юридично значущі проміжки часу, переважно проводиться щодо підозрюваних. Дослідження цього виду призначається у справах, вирішення яких залежить від визначення психічного стану особи на час вчинення нею певного діяння (бездіяльності) за наявності сумнівів щодо її спроможності усвідомлювати значення своєї поведінки внаслідок психічної хвороби або тимчасового розладу душевної діяльності [124].

Із проведеного О.І. Мотлях та Т.В. Іщенко аналізу справ про домашнє насильство встановлено, що судово-психіатрична експертиза у 82,4% випадків призначалася щодо підозрюваних і тільки в 17,6% – щодо потерпілих [37, с.213]. Судово-психіатрична експертиза призначена підозрюваному дає змогу встановити «факт наявності психічного захворювання у особи як на момент, так і після вчинення злочину, здатність усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними, визначити потребу в застосуванні примусових заходів медичного характеру» [36, с.241]. Науковці приходять до висновку, що «відносно підозрюваних, які зловживають алкогольними напоями або наркотичними речовинами, необхідно призначати не судово-наркологічні, а судово-психіатричні експертизи або ж **комплексні судові психолого-психіатричні**» [36, с.241].

Прикладом експертного дослідження щодо потерпілого є справа №592/2863/20, з висновку судово-психіатричного експерта вбачається, що підозрюваний не страждає і на час вчинення зазначених порушень не страждав, не виявляв ознак будь-якого тимчасового хворобливого розладу психічної діяльності, міг усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Він не є душевно хворою особою і не потребує застосування примусових заходів медичного характеру [125].

Дослідник Ю.Л. Метелиця виокремлює наступні види судово-психіатричних експертиз потерпілих, що наводять О.І. Мотлях та Т.В. Іщенко: 1)

«експертизи щодо визначення психічних розладів, які обумовлюють безпорадний стан особи; 2) щодо психічних розладів, які порушують здатність потерпілого давати показання; 3) експертизи щодо визначення психічних розладів, які порушують кримінально-процесуальну дієздатність потерпілого; 4) експертизи щодо визначення ступеню тяжкості тілесних ушкоджень, які спричинили психічні розлади»[37, с.214]. З огляду на вітчизняну судову практику судово-психіатрична експертиза стосовно потерпілих від домашнього насильства стає у допомозі переважно для визначення питання щодо наявності в особи психічних захворювань чи тимчасових хворобливих розладів психічної діяльності [37, с.213].

Наприклад у справі №722/1930/19 згідно висновку судово-психіатричного експерта №478 від 18.09.2019 року потерпіла на даний час виявляє ознаки психічного розладу у формі посттравматичного стресового розладу. Психічні порушення, що мають місце у підекспертної особи відповідають симптомокомплексу, який кваліфікується згідно діючої «Міжнародної кваліфікації хвороб 10-го перегляду», розділ Класифікація психічних та поведінкових розладів (МКХ-10), як посттравматичний стресовий розлад (F43.1), що слід розцінювати як психогенну реакцію особистості у вигляді психічних порушень невротичного рівня, що виникли внаслідок наявної психотравмуючої ситуації. Таким чином слідує, що наявний у підекспертної особи психічний розлад у формі посттравматичного стресового розладу виник внаслідок систематичного вчинення її колишнім чоловіком домашнього насильства, яке проявлялось з боку її чоловіка у вигляді систематичних сварок, погроз застосуванням насильства [126].

Окремим випадком її проведення є справи, у яких насильницькі дії підозрюваного мали своїм наслідком душевну (психічну) хворобу підозрюваного. Діагноз психічного захворювання і причинно-наслідковий зв'язок між ушкодженням та захворюванням встановлюється судово-психіатричною експертизою, а ступінь тяжкості такого ушкодження визначається судово-медичним експертом з рахуванням висновків цієї

експертизи [127]. На думку А.С. Пащенко та О.В. Александренко у таких випадках необхідно призначати і проводити **психолого-психіатричну експертизу**, що може дати відповіді на перехресні питання двох суміжних наук[99, с.139]. Перед експертами ставляться питання про характер заподіяної травми і ступеня небезпеки для морального здоров'я дитини тих або інших дій підозрюваного [128, с. 17].

Але переважно щодо постраждалих дітей призначаються окремі психіатричні або психологічні експертизи. Так у справі № 419/2356/19 згідно п.22 висновку судово-психіатричного експерта №118 від 17.07.2019 р., емоційно-відкидаюче ставлення і агресія батька на адресу дитини зумовили фрустрацію основної біологічної потреби підекспертного (малолітнього) в безпеці та ведучої соціально-психологічної потреби його вікового періоду, що послужило причиною посилення і ускладнення структури емоційно-вольових розладів, наявних у підекспертного. З урахуванням вікового періоду (старшого дошкільного віку) та індивідуально-психологічних особливостей підекспертного (підвищена уразливість, емоційно-вольова нестійкість, слабка довільність поведінки з безпосередністю реагування на зовнішні чинники і події) деспотичне ставлення батька поряд з його агресією здійснили виражений психотравмуючий вплив на підекспертного, оскільки він, як і всяка дитина, очікував від батька не жорстокості по відношенню до себе, а прийняття, захисту й любові [129].

Комплексні психолого-психіатричні експертизи було призначено у двох випадках щодо потерпілих по даній категорії справ. Прикладом одного з них є справа №423/1325/20, проведена комплексна судова психолого-психіатрична експертиза встановила, що на теперішній час потерпіла виявляє ознаки змішаної тривожної та депресивної реакції на тлі органічної недостатності головного мозку (згідно з МКХ-10 F 43/22). Виявлені психічні розлади знаходяться у прямому причинно-наслідковому зв'язку з діями, відносно неї, її цивільним чоловіком[130].

Також важливим напрямом судово-психологічної та судово-психіатричної експертиз є визначення ступеня тяжкості негативних змін у життєдіяльності

жертв злочинів, викликаних протиправними діями, що враховується судом при розрахунку компенсації моральної шкоди. Суд, приймаючи до уваги, що в судовому засіданні по справі №759/7808/20 достовірно встановлено, що внаслідок дій обвинуваченого, потерпілій заподіяно моральну шкоду, яка виразилась у фізичних та душевних стражданнях, їх тривалістю та систематичністю, суд приходить до висновку, що потерпілій заподіяно моральну шкоду. Визначаючи безпосередньо її розмір, суд приймає до уваги і висновок психолога - судового експерта, а тому, з урахуванням вимог розумності та справедливості, а також враховуючи майновий стан обвинуваченого, вважає необхідним стягнути з кривдника на користь потерпілої 10 000грн. у відшкодування моральної шкоди, задовольнивши позов частково [77].

Особливе значення у розслідуванні злочинів даної категорії справ займає **судово-медична експертиза**. Судово-медична експертиза призначається у випадках, коли для вирішення питань, що виникли у справі, необхідні спеціальні знання в галузі медицини [124]. Найчастішим приводом для проведення судово-медичної експертизи є необхідність встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, що відповідно до кримінального процесуального законодавства вимагає обов'язково призначення експертизи. Спеціальні знання у цій галузі використовуються і для визначення дійсного механізму вчинення злочину, давності заподіяних ушкоджень, ступеня втрати працездатності. Наприклад, у справі №310/4477/20 за допомогою судово-медичної експертизи №224 від 16.06.2020 року перевірено та у висновку експерта не виключено можливість отримання тілесних ушкоджень, які були виявлені у потерпілого за обставин, вказаних ним на слідчому експерименті [131]. Слід погодитися з думкою дослідниці А.С. Колесової, що наводить Т.В. Іщенко про те, що на «судово-медичну експертизу потрібно направляти не лише потерпілого, а й підозрюваного за наявності у нього тілесних ушкоджень або ж коли він заявляє про те, що напередодні вчинення злочину спричинено шкоду його здоров'ю» [36, с. 240]. У цих випадках, вважає А.І. Загородній, «підозрюваний також

обов'язково повинен бути підданий судово-медичній експертизі, в основному з урахуванням тих тактичних особливостей, що і потерпілий» [48, с.179].

Корисними є рекомендації, запропоновані О.П. Бабкіною та В.В. Зосіменко, для проведення судово-медичної експертизи постраждалих від домашнього насильства осіб, основним серед яких:

- 1) проявляти чуйність по відношенню до постраждалої особи, коректно формулювати питання, намагатися створити довірчу обстановку з метою складання повного анамнезу; 2) роз'яснити в доступній формі потерпілій особі, що вся надана нею інформація конфіденційна і не буде розголошена іншим особам, в тому числі і особі, що заподіяла ушкодження; 3) фіксувати в повному обсязі всі скарги потерпілої особи (враховуючи те, що інколи потерпілі не приділяють увагу своєму стану, фіксуючись тільки на психологічному аспекті); у випадках багаторазового заподіяння насильства фіксувати усі часові інтервали, обставини заподіяння, тощо; 5) огляд потерпілої особи проводити при достатньому освітленні та комфортній температурі в приміщенні, обов'язково в присутності третьої особи – медичного персоналу (медична сестра/медичний реєстратор/інші); 6) проводити огляд всіх частин тіла (навіть у випадках, коли потерпіла особа спочатку посилається тільки на удари, наприклад, в ділянку обличчя або кінцівок), як показує практика, потерпілі згадають про свої ушкодження в інших ділянках через деякий час, інколи через декілька годин або на наступний день після огляду; 7) при наявності ушкоджень проводити їх опис згідно загальноприйнятої в медицині схеми опису всі наявні ушкодження з обов'язковим зазначенням локалізації, кількості та повної характеристики; 8) після визначення їх характеру, локалізації, кількості, враховуючи всі характерні особливості, встановити механізм їх виникнення та особливості травмуючих предметів, давність виникнення кожного з ушкоджень; одночасність чи різночасність утворення; можливість утворення при обставинах, що зазначила потерпіла особа, ступінь тяжкості кожного з ушкоджень; 9) при необхідності направити потерпілу особу для проведення додаткових обстежень (рентгенологічне, ультразвукове дослідження, консультації спеціалістів: невропатолога, кардіолога, психіатра, інших), 10) додатково для документального підтвердження проводити обов'язкову фіксацію ушкоджень, що виявлені у потерпілої особи під час огляду (фотографування, тощо)[38, с.57].

У випадках, коли потерпілі не звертаються до компетентних органів, проте залишають записи про домашнє насильство у своїх щоденниках, листуваннях через електронну пошту, соцмережі та інші телекомунікаційні системи перспективним видається використання спеціальних знань з різних галузей, зокрема лінгвістики з аналізом змістових характеристик текстів та психології і удосконалення можливостей судово-психологічної, психолого-лінгвістичної експертиз для визначення за вказаними записами емоційно-психологічного стану потерпілих осіб. На думку Ж.В. Удовенко та О.В. Воробей, розслідування даної категорії справ часто вимагає також використання комплексних знань

соціо-гуманітарного характеру, зокрема у сферах соціо-лінгвістики, соціо-психології, соціо-антропології, а іноді навіть кількох цих сфер одразу, що актуалізує розробку належних методик та підготовку судових експертів відповідної кваліфікації [132, с.30].

У разі застосування зброї, знарядь та предметів при вчиненні злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, виникає потреба у проведенні додаткових експертних досліджень. Одночасно із домашнім насильством особи можуть учиняти й інші кримінальні правопорушення, що також зумовлює призначення паралельних судових експертиз. Місце у таких кримінальних провадженнях в першу чергу мають товарознавчі, окремі криміналістичні (трасологічні, дактилоскопічні, одорологічні) та хімічні експертизи.

До методики початкового етапу розслідування злочинів домашнього насильства належить включити проведення таких слідчих (розшукових) дій насамперед як огляд місця події, огляд речей (одягу, знарядь злочину), освідування, слідчий експеримент та допит, призначення експертиз. Особливості організації та тактичні прийоми проведення слідчих (розшукових) дій окреслено з урахуванням підготовчого, робочого та заключного етапів.

Попри те, що огляд є найбільш інформативною дією для виявлення максимально вичерпної первинної інформації щодо вчиненого посягання, відображення ведення аморального способу життя, конфліктної обстановки правопорушення, збереження слідів та речових доказів, вилучення предметів для подальших експертних досліджень, виявлені результати судової практики свідчать про недооцінювання слідчими органами доказових можливостей даної слідчої (розшукової) дії.

Освідування є невідкладною слідчою (розшуковою) дією, результати якої є важливими для підтвердження показань щодо характеру події та закріплення скороминущих слідів вчинення насильства, таких як, незначні ушкодження від

одноразових ляпасів, укусів, царипини, пошкодження волосся, які до моменту проведення експертизи мають ризик зникнути.

За допомогою проведення слідчого експерименту шляхом відтворення дій та обстановки події на початкових етапах кримінального провадження встановлюється інформація щодо способу, послідовності та розвитку поведінки підозрюваного, потерпілого, свідків.

Допит є найбільш інформативною та одночасно досить складною слідчою (розшуковою) дією, проведення якого виявлено у більшості кримінальних проваджень щодо домашнього насильства. У роботі виокремлено коло питань, які потрібно з'ясувати під час допиту та залежно від процесуального стану допитуваної особи, займаної нею позиції та слідчої ситуації систематизовано тактичні особливості його проведення. Аналізом судової практики виявлено низький рівень залучення неповнолітніх та малолітніх осіб до здійснення кримінального розслідування, що може свідчити про неналежний стан захисту їх прав як потерпілих від насильства у сім'ї.

Окрім проведення слідчих (розшукових) дій важливе значення для проведення розслідування має використання спеціальних знань. Встановлено, що у даній категорії справ спеціальні знання здебільшого застосовуються одноособово та безпосередньо слідчим, рідше відбувається залучення спеціальних технічних знань для фіксації проведення слідчого експерименту, лікаря для участі в медичному освідуванні, психолога - у допиті малолітніх осіб.

До найпоширеніших форм використання спеціальних знань під час розслідування домашнього насильства відносяться: 1) судово-медична (3 51); 2) судово-психіатрична (4,89%); 3) судово-психологічна (4,9%); 4) комплексна психолого-психіатрична (0,12%) експертизи, які відіграють особливу важливу роль при встановленні механізму вчинення і причинно-наслідкового зв'язку кримінального правопорушення, характеру та ступеня завданих ушкоджень. У випадку вчинення домашнього насильства у сукупності з іншими злочинами для повного встановлення всіх обставин справи додатково можуть призначатись

товарознавчі, окремі криміналістичні (трасологічні, дактилоскопічні, одорологічні) та хімічні експертизи.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукового завдання, що полягає в комплексному дослідженні методики розслідування злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, обґрунтуванні висновків, пропозицій та рекомендацій, що відповідають вимогам наукової новизни та мають теоретичне і практичне значення.

До основних результатів, одержаних на підставі дослідження законодавства, наукових джерел і правозастосовної практики, належать такі положення:

Акти домашнього насильства наділені низкою спеціальних ознак, що зумовлюють їхнє особливе місце в системі насильницьких злочинів. Домашнє насильство - це систематичне діяння у формі фізичного, психічного або економічного насильства, що здійснюється суб'єктом, на якого поширюється законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству, з метою встановлення контролю над потерпілою особою шляхом впливу на організм, психіку чи майнову сфери особи, та має наслідком фізичний, психічний розлад здоров'я, обмеження свободи дій або майнових прав потерпілої особи.

Домашнє насильство належить до системи класичних насильницьких злочинів, проте в силу ознак щодо спеціального суб'єкта та способу вчинення злочину утворює окрему, визнану кримінальною доктриною, категорію злочинів, пов'язаних з домашнім насильством.

Важливою складовою частиною методики розслідування злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, є їх криміналістична характеристика. Криміналістична характеристика домашнього насильства являє собою систему типових криміналістично значущих взаємопов'язаних ознак цього злочину, виявлених у результаті пізнання механізму його вчинення та слідоутворення та включає наступні елементи: 1) обстановку вчинення злочину, 2) способи вчинення злочину, 3) особу злочинця, 4) особу потерпілого.

До основних елементів обстановки вчинення домашнього насильства входять місце, час та наявні в цих часово-просторових межах речі матеріального світу і психологічні взаємовідносини між учасниками події, що сприяють його вчиненню.

Типовим місцем вчинення злочину є місце проживання та ведення спільного побуту, обмежене від доступу сторонніх осіб, умовами є наявність конфліктних відносин та вживання алкогольних напоїв, що сприяють скоєнню домашнього насильства.

Типовий спосіб вчинення домашнього насильства має своєрідний склад, що полягає у взаємопов'язаності етапів виникнення конфлікту, вчинення насильства з використанням різних форм і способів та приховування скоєного злочину.

Особою домашнього кривдника є чоловік, з середньою освітою, без постійного місця роботи, який не перебуває у шлюбі, та по відношенню до особи потерпілої є чоловіком (19%), колишнім чоловіком (15%), співмешканцем (23%), батьком (6%), дитиною (28%), онуком (7,6%) чи фактичним зятем (1,4%).

Потерпілою особою у домашньому насильстві є жінка (94%), яка характеризується психічною нестійкістю, залежністю від злочинця, тенденцією до зміни показань, з бажанням до примирення та не суворого покарання її кривдника.

Обставини, які підлягають встановленню, є важливою складовою методики розслідування злочинів домашнього насильства, до яких належать: 1) обставини, що відносяться до події кримінального правопорушення; 2) обставини, які характеризують особу підозрюваного та потерпілого; 3) характер зв'язків між підозрюваним та потерпілим; 4) винуватість особи у вчиненні злочину; 5) вид та розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. У залежності від вчиненого діяння та конкретного кримінального провадження коло даних обставин може доповнюватись іншими елементами, проте зазначений перелік видається основним під час планування та оптимізації розслідування діянь даної категорії злочинів.

Для успішного розслідування даного виду кримінального правопорушення зміст плану розслідування злочинів домашнього насильства повинен включати наступні етапи: 1) вивчення початкової інформації та формування слідчої ситуації; 2) висунення версій; 3) ізоляція підозрюваного та оцінка ризиків для вирішення питання вжиття спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству; 4) визначення обставин, що підлягають доказуванню у справі та інших завдань розслідування; 5) підібрання шляхів, засобів і методів розслідування; 6) проведення слідчих (розшукових) дій та організація оперативно-розшукових заходів; 7) встановлення усіх епізодів злочинної діяльності; 8) установлення свідків, очевидців та інших осіб, яким відома інформація щодо злочину; 9) вирішення питання щодо необхідності застосування спеціальних знань; 10) формування системи доказів з обвинувачення особи (осіб) у вчиненні злочину; 11) прийняття остаточних рішень у кримінальному провадженні.

Типові слідчі ситуації розслідування домашнього насильства характеризують найбільш значущі моменти здійснення кримінально-процесуальної діяльності слідчого, якими на початкового етапу є: 1) винна особа затримана при здійсненні злочину на місці події, відома особа потерпілого та встановлені очевидці домашнього насильства. Фактично ця ситуація є найбільш поширеною на початковому етапі розслідування злочинів даної категорії; 2) є первісні дані щодо особи підозрюваного, проте до моменту приїзду органів правопорядку йому вдалось покинути місце вчинення злочину; 3) є відомості про вчинення злочину і нібито винувату в цьому особу, але ще не ясно чи дійсно була ця подія чи дійсно вона мала злочинний характер і причетна до нього зазначена особа. Дана слідча ситуація характерна для виявлення ознак домашнього насильства під час розслідування іншого кримінального правопорушення та вимагає проведення значної аналітичної роботи слідчого; 4) відомий факт вчинення домашнього насильства, проте обмежена або відсутня інформація про винуватого та постраждалого.

Висунення, побудова та перевірка тиаових версій допомагає подолати інформаційну недостатність початкового етапу розслідування та впливає на формування цілеспрямованого плану розслідування, успішне вирішення його завдань.

Відповідно до сформованих ситуативних моделей виділено першочергові і додаткові завдання розслідування та визначено алгоритм дій слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій. Надано тактичні рекомендації щодо проведення основних для даного виду правопорушення слідчих (розшукових) дій, серед яких огляд місця події, огляд речей (одягу, знарядь злочину), освідування, слідчий екперимент та допит, призначення експертиз. Основними завданнями слідчого огляду при розслідуванні домашнього насильства є виявлення максимально вичерпної первинної інформації щодо вчиненого посягання, збереження його слідів та речових доказів, організація надання медичної допомоги у разі необхідності, оформлення отриманих даних у належній процесуальній формі для можливого подальшого використання у процесі доказування. Дана слідча (розшукова) дія ідеально годиться для збереження у кримінальному проваджееі матеріальних слідів, знарядь та обстановки вчинення домашнього насильства.

Описано доказовий потенціал здійснення огляду одягу зокрема для виявлення знаків шарпання, тягання за одяг, його пошкодження під час вчинення домашнього насильства та перспективність проведення освідування для закріплення скороминущих слідів злочину, таких як незначні ушкодження від одноразових ляпасів, укусів, царапини, пошкодження волосся, які до моменту проведення експертизи мають ризик зникнути.

Проаналізувавши практику дії слідчого на різних етапах розслідування, виявлено та узагальнено помилки при проведенні слідчих (розшукових) дій, надано шляхи й рекомендації щодо їх усунення. Зокрема неефективним видається проведення огляду місця події для фіксації ідеальних слідів психологічного насильства, що зберігаються у пам'яті потерпілого, підозрюваного, свідків, відмічається тенденція до недостатньої активності

слідчих органів у використанні доказових можливостей інших слідчих (розшукових) дій, помітний низький рівень залучення неповнолітніх та малолітніх осіб до здійснення кримінального розслідування, що може мати наслідком неналежний стан захисту їх прав як потерпілих від насильства у сім'ї.

Виявлено форми використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, найбільш застосованими серед яких є призначення судових експертиз.

Використання можливостей судово-медичних, судово-психіатричних, судово-психологічних та комплексних психолого-психіатричних експертиз грає важливу роль при встановленні механізму вчинення і причинно-наслідкового зв'язку кримінального правопорушення, характеру та ступеня завданих ушкоджень. Обґрунтовано доцільність подальшого удосконалення комплексних судово-психологічних, психолого-лінгвістичних експертних досліджень та використання спеціальних знань на стику різних наук під час розслідування домашнього насильства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виртосу І. Суддя про домашнє насильство: “Злочин не може бути приватною справою”. 2017.
URL: https://zmina.info/articles/suddjia_pro_domashne_nasilstvo_zlochin_ne_mozhe_buti_privatnojiu_spravojiu/ (дата звернення: 10.05.2020).
2. Довгань-Бочкова Н. Домашнє насильство: аналіз об’єктивної сторони складу злочину. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2018. Вип. 66. С. 187–197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2018_66_23 (дата звернення: 11.04.2020).
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) /уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с. URL: <https://archive.org/details/velykyislovnyk/page/n741/mode/2up> (дата звернення: 11.05.2020).
4. Меликов Ф. А. Уголовно-правовые и криминологические меры противодействия насилию в семье: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2017. 187 с.
5. Ігнатов О. М. Насильство як спосіб вчинення злочину: поняття та сутність. *Форум права*. 2010. № 3. С. 144-151.
URL: <http://ljournal.ru/wp-content/uploads/2016/04/b-2016-027.pdf>
6. Вакулик О. Насильство як спосіб вчинення злочинів проти правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. Криміналістика. 2019. № 4. С. 274–278.
URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/52.pdf> (дата звернення: 11.05.2020).
7. Сердюк Л. В. Насилие: криминологическое и уголовно- правовое исследование. М.: Юрлитинформ, 2002. 384 с.
8. Гумін О. М. Кримінологічна характеристика насильства у сім’ї щодо неповнолітніх. 2016. С.492-499.
URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5774/vnulpurn201685074.pdf>
9. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров’я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2. Відомості

Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03> (дата звернення: 10.05.2020).

10. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>

11. Романцова С. В. Поняття сексуального насильства щодо дітей. Серія Право. Випуск 53. Том 2. С.78-81. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.53/part_2/20.pdf (дата звернення: 11.05.2020).

12. Гуня І. І. Види насильства у кримінальному праві. // *Форум права*. 2014. № 2. С. 99-103.

13. Кушпін В. П. Генезис поняття насильства у теорії кримінального права. 2014. С.137-140 URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2233/025-137-140.pdf> (дата звернення: 11.05.2020).

14. Adams, Adrienne E.; Sullivan, Cris M.; Bybee, Deborah; Greeson, Megan R. Development of the Scale of Economic Abuse // *Violence Against Women*. 2008. Vol. 14. № 5. Р. 563–588. (дата звернення: 11.04.2020).

URL: https://www.researchgate.net/publication/5444856_Development_of_the_Scale_of_Economic_Abuse (дата звернення: 12.05.2020).

15. Запорожець А. А. Криміналізація домашнього насильства - новела кримінального законодавства України // *Вісник кримінального судочинства*. 2018. №1. С.148-154.

URL: http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2018_Zaporetc.pdf (дата звернення: 11.05.2020).

16. Шакина В. А. Женщина как жертва семейного насилия в супружеских отношениях: Проблемы, причины, предупреждение: дис. . канд. юрид. наук: 12.00.08. Иркутск, 2002. 204 с.

17. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел

Кримінального кодексу України); за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2019. 288 с. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/FNOON_Kommentar_A5.pdf (дата звернення: 11.01.2020).

18. Блага А.Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія Х.: ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.

19. Хомич Т. М. Фізичне насильство як одна із форм вчинення насильства в сім'ї . *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2010. № 2. С. 1-10. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n2/10ktmnvs.pdf> (дата звернення: 11.04.2021).

20. Гнатюк Н. І. Проблема насильства в сучасній сім'ї: теоретичні аспекти. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"*. 2014. № 1. С. 17–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2014_1_5 (дата звернення: 11.05.2021). (дата звернення: 12.03.2021).

21. Постанова Верховного Суду від 07 квітня 2020 р. Справа 647/1931/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89035028> (дата звернення: 11.05.2021)

22. Малкина-Пых И. Г. Виктимология. Психология поведения жертвы. Спб.: «Питер». 2017. С.83. (фрагмент із книги) <https://psy.wikireading.ru/70238>

23. Храмцов О. М. Щодо видів насильницьких злочинів . *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 3. С. 86-93.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2010_3_13 (дата звернення: 07.05.2021).

24. Харитонов О., Тітко О. Злочин, пов'язаний з домашнім насильством: правові проблеми та практичні рекомендації. Підготовлено спеціально для Платформи ЛІГА: ЗАКОН. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/analytics/192450_zlochinn-povyazaniy-z-domashnm-nasilstvom-pravov-problemi-ta-praktichn-rekomendats (дата звернення: 12.04.2021).

25. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІ. Відомості Верховної Ради України.

URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.05.2020)

26. Ковальова О. В., Плужнік О. І., Павлютін О. М. / під заг ред М. В. Корнієнка. Міжнародні стандарти та національне законодавство у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: хрестомат. Одеса: ОДУВС, 2020. 416 с. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2379/1/КНИГА_ХРЕСТОМАТІЯ_ЗПДН_08_21.pdf (дата звернення: 12.04.2021).
27. Книженко О. Домашнє насильство: проблеми кваліфікації. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2019. 2 (22). С. 45–52. URL: <http://www.chasopysnapu.gr.gov.ua/ua/pdf/2-2019/knizenko.pdf> (дата звернення: 07.05.2021).
28. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Щодо проблем кваліфікації домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 343–346. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/84.pdf (дата звернення: 11.05.2021).
29. Іщенко Т. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики домашнього насильства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 3(112). С. 65–71. URL: <https://ojs.naiau.kiev.ua/index.php/scientbul/article/view/1091/1101> (дата звернення: 06.05.2021).
30. Слухаєнко Ю. М. Криміналістична характеристика домашнього насильства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*, 2020. Т. 3, № 91. С. 295–306. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1034/930> (дата звернення: 09.05.2021)
31. Лук'янова Ю. О. Кримінологічна характеристика осіб, що вчиняють домашнє насильство, та шляхи запобігання вчиненню цього злочину. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 388–391. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/717705.pdf> (дата звернення: 09.03.2021).
32. Митник У. М. Кримінологічна характеристика злочинця, який вчиняє домашнє насильство. *Право і суспільство*. 2019. № 1. С. 139–143. URL:

http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/1_2019/part_1/27.pdf (дата звернення: 11.02.2021).

33. Корнієнко М. В. Концептуальні основи протидії насильницьким злочинам щодо дітей: монографія. Одеса: Одеський держ. ун-т внутр. справ, 2019. 318 с. URL:

http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1705/1/Монографія_a5_all.pdf
(дата звернення: 11.03.2021)

34. Організація діяльності мобільних груп реагування на факти вчинення домашнього насильства: метод. рек. / С. В. Альошкін, О.В, Даценко, К.Л. Бугайчук, Т.М. Малиновська. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2019. 35 с. URL:

<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7387/1709.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 11.02.2021)

35. Пурас Д., Калашник О., Кочемировська О.; Цюман Т.. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: метод. посіб. / ред. Т. Цюман. Київ: ФОП КЛИМЕНКО, 2015. 114 с. URL:

<https://dnmcps.com.ua/sites/default/files/inline-images/2018-10/nasylstvo2/Методичні%20рекомендації%20щодо%20опитування%20дітей,%20що%20стали%20свідками%20або%20жертвами%20насильства,%20а%20також%20вчинили%20насильство.pdf> (дата звернення: 03.05.2021).

36. Іщенко Т. В. Судові експертизи, які призначаються під час розслідування домашнього насильства: аналітичний огляд. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 1. С. 238–244. URL: <http://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-1-2020/37.pdf> (дата звернення: 07.05.2021).

37. Іщенко Т. В., Мотлях О. І. Специфіка призначення судово-психіатричних експертиз у розслідуванні домашнього насильства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 212–215. URL:

http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/17606/1/Порівняльно-аналітичне%20право_p212-215.pdf (дата звернення: 10.01.2021).

38. Бабкіна О. П., Зосіменко В. В. Про проблему збільшення домашнього насильства при COVID 19. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 19 листоп. 2020 р. Київ, 2020. С. 54–59. URL: <https://kndise.gov.ua/upload/document/original/5fd09ad02772c.pdf> (дата звернення: 10.03.2021).

39. Берназ П. В. Поняття криміналістична характеристика злочину// *Південноукр. правн. часопис*. 2017. № 2. С.30-35.
URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2017/2/11.pdf> (дата звернення: 11.04.2021).

40. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посібник. К.: НВТ Правник. НАВСУ. 1997. 42 с.

41. Севідов О. А Особливості формування криміналістичної характеристики злочинних порушень авторського права. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського, м. Харків, 8 листоп. 2017 р.. МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С.190-192.

42. Даньшин М. В. Співвідношення кримінально-процесуального права та криміналістики // *Вісник*. 2015. №1. С. 216-222.

43. Степанюк Р. Л. Сутність і практичне значення криміналістичної характеристики злочинів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 398-400.
URL: www.rap.in.ua › 5_2014 (дата звернення: 11.03.2021).

44. Buzhdyhanchuk Y. Concept and system of criminalistic characteristic of pimping by the organized group. Поняття та система криміналістичної характеристики сутенерства, вчиненого організованою групою. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. Vol. 3. №1. P.12-16 URL:http://vjhr.sk/archive/2020_1/part_3/2.pdf (дата звернення: 10.05.2021).

45. Сотула О. С, Саїнчин О. С., Мальцев О. В. Теоретичні основи розслідування умисних вбивств: кримінально-правові, криміналістичні та психологічні аспекти. Психологічний портрет серійного вбивці: монографія. Ottawa, Ontario, Canada: Accent Graphics Communications & Publishing, 2019. 754 с. (дата звернення: 11.02.2021).
46. Лазарєв В.О. Криміналістична характеристика та особливості розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Сєверодонецьк, 2019. 244 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/dissertations/26/2.pdf> (дата звернення: 11.03.2021).
47. Кунтій І. М. Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 220 с. URL: http://nbuviar.gov.ua/images/dorobku_partneriv/Metodyka%20rozsliduvannia%20umysnoho%20vbyvstva%20vchynenoho%20v%20stani%20sylnoho%20dusheвноho%20khvyliuvannia.pdf (дата звернення: 12.03.2021).
48. Загородній І. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень: дис. ... канд. : 12.00.09. Одеса, 2018. 242 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9316/Загородній%20І.В..pdf?sequence=6&isAllowed=y> (дата звернення: 05.05.2021).
49. Харитонов О. В. Домашнє насильство та доступ жінок до правосуддя: правові бар'єри. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2020. Т. 1, № 13. С. 29–60. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/204746> (дата звернення: 06.05.2021).
50. Вирок Долинського районного суду Івано-Франківської області від 28.02.2020 р. у справі № 343/219/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87904567> (дата звернення: 10.05.2020).
51. Вирок Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 10.04.2020 р. у справі № 219/3091/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88791636> (дата звернення: 10.05.2020).

52. Алябов Ю. В. Криміналістична характеристика злочинів проти довкілля: сутність і практичне значення // *Судова та слідча практика в Україні*. 2016. Випуск 1. С. 56-61. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN
53. Гора І. В. Поняття, спосіб вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. *Закон и жизнь*. 2012. № 9. С. 35–38. URL: <http://dostupne.info/archive/2012/9/08.pdf> (дата звернення: 09.05.2021).
54. Літвінчук І. С. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції: дис. ... канд. : 12.00.09. Львів, 2017. 239 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1808/dislitvinchuk.pdf> (дата звернення: 11.05.2021). (дата звернення: 11.04.2021).
55. Колесніков В. В. Способи вчинення злочинів, пов'язаних з пожежами, як елемент криміналістичної характеристики. *Форум права*. 2007. № 1. С. 104-108. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2798/Sposoby%20vchynennia%20zlochyniv%20poviazanykh%20z%20pozhezhamy_Kolesnikov_2007.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 12.03.2021).
56. Воронін В. І. Розслідування умисних вбивств, учинених на замовлення з використанням вибухових пристроїв: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 256 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/13778/1/dysertatsia_voronin_vi.pdf (дата звернення: 11.01.2021).
57. Бедь В. В. Юридична психологія: Навчальний посібник / К: «Каравелла»; Львів: «Новий світ-2000», «Магнолія плюс» 2003. 376 с.
58. Довгань А. І. Методика розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2019. 212 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1796/dismukanov-1.pdf>
59. Еникеев М. И. Юридическая психология: учебник. Москва: НОРМА, 2001. 624 с. <http://www.pseudology.org/Crim/EnikeevJurPsih.pdf> (дата звернення: 12.05.2021).

60. Іщенко Т. В. Домашнє насильство: криміналістична характеристика злочинця. Актуальні питання криміналістики: мат. Всеукр. наук.-практ. конф., м.Київ, 20 гр.2019 р. Київ. 2019. 335 с.
URL:http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/16083/1/АКТУАЛЬНІ%20ПИТАННЯ%20КРИМІНАЛІСТИКИ_p298-301.pdf (дата звернення: 11.01.2021).
- 61.Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем. Краткий текст. М.: Московский гос. ун-тет, 1988. 160 с. URL: <https://istina.msu.ru/publications/book/2866122/> (дата звернення: 08.02.2021).
62. Бублик М.В. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія» С.224-233 URL: [vi. кримінальний процес, криміналістика, оперативно ...www.irbis-nbuv.gov.ua > cgi-bin > irbis_nbuv > cgiirbis_64 > vchfo_20...](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64?vchfo_20...)
63. Резнікова О. І. Віктимологічне пізнання особи у криміналістиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.09. Х., 2015. 23 с. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/9397> (дата звернення: 02.04.2021).
64. Вирок Кременського районного суду Луганської області від 15.01.2020 р. у справі № 414/3143/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86942241> (дата звернення: 10.05.2020).
65. Вирок Воловецького районного суду Закарпатської області від 31.07.2019 р. у справі № 300/543/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83409568> (дата звернення: 10.04.2020).
66. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений: конспект лекций. Харьков: Харьковс. юридичес. институт, 1965. 47 с.
67. Антощак А. Р. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування привласнення, розтрата або заволодіння майном, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Т. 2, № 38. С. 95–98. URL:

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/12317/1/ОБСТАВИНИ,%20ЩО%20ПІДЛЯГАЮТЬ%20ВСТАНОВЛЕННЮ%20ПІД%20ЧАС%20РОЗСЛІДУВАННЯ.pdf> (дата звернення: 09.05.2021).

68. Малярова В. О. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 88-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2013_3_13 (дата звернення: 11.01.2021).

69. Журавель В.А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. Вип. 10. 2010. С. 12–20.

70. Карпенко Р. В. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 5. С. 108–112. URL: http://lsej.org.ua/5_2016/32.pdf (дата звернення: 11.05.2021).

71. Сорока С. О. Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні під час розслідування контрабанди наркотичних засобів. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2015. № 813. С. 287-291. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_813_47 (дата звернення: 03.05.2021).

72. Спусканюк А. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель: дис. ... канд. : 12.00.09. Київ, 2019. 250 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/12318/4/dysertatsia2_spuskaniuk.pdf (дата звернення: 08.05.2021).

73. Лога В. М. Розслідування завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності : дис. ... канд. : 12.00.09. Київ, 2012. 201 с.

74. Баганець О. В. Доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого. *Юридична Україна*. 2013. № 9. С. 80–85. URL: <http://www.irbis->

nbuu.gov.ua/cgi-

bin/irbis_nbuu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=urykr_2013_9_16 (дата звернення: 11.03.2021).

75. Вереща Р. В. Вина і норми Загальної частини КК України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. Т. 13. №1. С. 35–40. URL: [http://www.irbis-](http://www.irbis-nbuu.gov.ua/cgi-)

nbuu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vaau_2016_13_1_6 (дата звернення: 11.02.2021).

76. Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Харків: С.А.М., 2003. 175 с. URL: https://library.by/portalus/modules/theoryoflaw/readme.php?subaction=showfull&id=1590083506&archive=&start_from=&ucat=& (дата звернення: 11.05.2021).

77. Коваль Ю. Є. Методика розслідування крадіжок особистого майна пасажирів, вчинених на залізничному транспорті України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 322 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1815/dyskoval.pdf> (дата звернення: 11.03.2021).

78. Соф'їн М. І. Вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, як обов'язковий елемент предмета доказування слідчим у кримінальному провадженні. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 2. С. 253–264. URL: http://www.irbis-nbuu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nvknuvs_2016_2_24 (дата звернення: 11.05.2021).

79. Кримінальний кодекс України: від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.05.2021).

80. Бондаренко О. С. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні. *Правові горизонти / Legal horizons*. 2019. 20 (33). С. 102–107. URL:

https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/78519/1/Bondarenko_kriminalna_vidpovidalnist.pdf (дата звернення: 11.04.2021).

81. Литовка М. О. Криміналізація діянь у сфері домашнього насильства: проблеми відповідності законодавства України міжнародним стандартам. С. 30–34.

URL: <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2989/1/30-34%20конф%20юрфак%202019-2-4.pdf> (дата звернення: 10.05.2021).

82. "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі" : Проект Закону України від 03.08.2020 р. № 3908-1.

URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69632 (дата звернення: 11.05.2021).

83. Кимлик Н. В., Кимлик Р. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із корупцією. Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2014. 1 (1). С. 102–107.

84. Паляничко Д. Г. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2013. 20 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50593817.pdf> (дата звернення: 11.05.2021).

85. Кириленко Н. Ю. Організація розслідування шахрайства у побутовій сфері. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. С. 551–557. URL: <http://www.apdp.in.ua/v64/78.pdf> (дата звернення: 11.05.2021).

86. Москаленко Г. В. Поняття та особливості етапів розслідування злочинів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 49. С. 376–380. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=apdp_2009_49_64 (дата звернення: 11.05.2021).

87. Москаленко Г. В. Побудова типових слідчих версій на початковому етапі розслідування злочинів. *Форум права*. 2011. № 4. С. 493–499.

88. Стратонов В.М. Версії в практиці пізнавальної діяльності слідчого. *Право і безпека*. 2011. № 1 (38). С. 174–178.
89. Хижняк Є. С. Типові слідчі ситуації при розслідуванні статевих злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 4. С. 197–199.
90. Весельський В. К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. С. 193-199.
91. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Право і Безпека*. 2013. № 3. С. 110-115.
92. Калужна О. М., Ільницький І. Л. Криміналістичні характеристики окремих видів злочинів – складник методологічних основ тактики захисту й тактики представництва потерпілого в кримінальному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 39. Том 2. С. 89–93. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.39/part_2/22.pdf
93. Вирок Макарівського районного суду Київської області від 11.05.2021 р. у справі № 370/3323/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89784969> (дата звернення: 11.05.2021).
94. Вирок Бериславського районного суду Херсонської області від 09.04.2021 р. у справі № 647/295/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96198799> (дата звернення: 11.05.2021).
95. Вирок Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області від 27.05.2020 р. у справі № 401/626/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89477262> (дата звернення: 11.05.2021).
96. Ковальська М. Ю. Основи методики розслідування бандитизму: дис. ... д-ра філософії в галузі права : 081. Львів, 2020. 233 с. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3516/1/kovalska_d.pdf (дата звернення: 11.05.2021).
97. Вирок Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 28.07.2020 р. у справі № 219/11772/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90657463> (дата звернення: 11.05.2021)

98. Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 21.12.2018 р. у справі № 646/1257/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78779049> (дата звернення: 11.05.2021).
99. Пащенко А. С. Особенности расследования преступлений, связанных с домашним насилием: дисертація. Волгоград, 2005. 183 с.
100. Вирок Нововодолазького районного суду Харківської області від 09.02.2021 р. у справі № 631/779/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94791460> (дата звернення: 11.05.2021).
101. Логінова В.В. Класифікація слідчих ситуацій при розслідуванні тілесних ушкоджень. *Право та безпека*. 2010. №3. С. 172–178. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Pib_2010_3_39 (дата звернення: 11.05.2021).
102. Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 02.12.2019 р. у справі № 755/10340/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86390623> (дата звернення: 11.05.2021).
103. Вирок Заводського районного суду м. Миколаєва від 16.09.2020 р. у справі № 487/4062/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91614942> (дата звернення: 11.05.2021).
104. Басиста І. В., Галаган В. І., Удовенко Ж. В. Кримінальний процес України : навч. посіб. К. : Центр учб. літ., 2010. 352 с.
105. Організація діяльності мобільних груп реагування на факти вчинення домашнього насильства: метод. рек. / С.В. Альошкін, О.В. Даценко, К.Л. Бугайчук, Т.М. Малиновська. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ. 2019. 35 с.
106. Вирок Березнегуватського районного суду Миколаївської області від 23.02.2021 р. у справі № 485/1292/2. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95088442> (дата звернення: 11.05.2021).

107. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 08.02.2021 р. у справі № 759/7808/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94689177> (дата звернення: 11.05.2021).
108. Сокиран М.Ф. Застосування технічних засобів фіксації ходу та результатів огляду місця події. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. №1. С. 160–167.
109. Вирок Криничанського районного суду Дніпропетровської області від 07.12.2020 р. у справі № 178/1114/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93338273> (дата звернення: 11.05.2021).
110. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 26.01.2021 р. у справі № 485/1618/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94406736> (дата звернення: 11.05.2021).
111. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 11.11.2020 р. у справі № 470/270/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92793440> (дата звернення: 11.05.2021).
112. Вирок Попільнянського районного суду Житомирської області від 26.08.2020 р. у справі № 288/134/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91145591> (дата звернення: 11.05.2021).
113. Вирок Заводського районного суду м. Миколаєва від 16.09.2020 р. у справі № 487/4062/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91614942> (дата звернення: 11.05.2021).
114. Матюшкова Т. П. Тактика допиту потерпілих-жінок від насильницьких злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2006. 94 с.
115. Протидія домашньому насильству : Практ. посіб. для поліц. / ред. Е. Віллс; пер. О. Калашник. Проект Ради Європи «Боротьба з насильством щодо жінок та дітей в Україні». 75 с. URL: <https://rm.coe.int/cvavgu-jan2018-4-ua-web/16807874e0> (дата звернення: 11.05.2021).
116. Вирок Нововодолазького районного суду Харківської області від 09.02.2021 р. у справі № 631/779/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94791460> (дата звернення: 11.05.2021).

117. Садчікова К.А. Використання спеціальних знань на стадії досудового розслідування (процесуальний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Одеса, 2017. 21 с. URL: http://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/06/Avtoreferat_-Sadchikova-K.A..pdf (дата звернення: 11.05.2021).
118. Вирок Ковпаківського районного суду міста Суми від 12.06.2020 р. у справі № 592/10339/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89777791> (дата звернення: 11.05.2021).
119. В.Видюк А. В. Гарантії прав малолітніх і неповнолітніх учасників кримінального провадження під час проведення допиту. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 123–131. URL: http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2018_Vuduik.pdf (дата звернення: 11.05.2021).
120. Белан С. В., Луценко Т. О. Особливості залучення спеціаліста-психолога у кримінальному процесі. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2010. № 7. С. 28–36. URL: <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol7/004.pdf> (дата звернення: 11.05.2021).
121. Вирок Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 03.09.2020 р. у справі № 310/4477/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91308289> (дата звернення: 11.05.2021).
122. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/page#top> (дата звернення: 11.05.2021).
123. Вирок Іллічівського районного суду міста Маріуполя Донецької області від 11.02.2021 р. у справі № 264/215/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95658682> (дата звернення: 11.05.2021).
124. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text> (дата звернення: 11.05.2021).

125. Вирок Ковпаківського районного суду м. Суми від 28.07.2020 р. у справі № 592/2863/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90634916> (дата звернення: 11.05.2021).

126. Вирок Сокирянського районного суду Чернівецької області від 08.01.2020 р. у справі № 722/1930/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86789622> (дата звернення: 11.05.2021).

127. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01. 1995 р. №6. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95> (дата звернення: 11.05.2021).

128. Александренко О. В. Сучасні можливості судових експертиз і напрями використання спеціальних знань про розслідуванні злочинів, пов'язаних із домашнім насильством. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: матеріали III-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 27 лютого 2020 року)*. Київ-Маріуполь, 2020. С. 14–18. URL: <http://rp.dsum.edu.ua/bitstream/123456789/2660/1/14-18.pdf> (дата звернення: 11.05.2021).

129. Вирок Новоайдарського районного суду Луганської області від 22.11.2019 р. у справі № 419/2356/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85826638> (дата звернення: 11.05.2021).

130. Вирок Попаснянського районного суду Луганської області від 29.03.2021 р. у справі № 423/1325/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95838239> (дата звернення: 11.05.2021).

131. Вирок Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 03.09.2020 р. у справі № 310/4477/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91308289> (дата звернення: 11.05.2021).

132. Удовенко Ж. В., Воробей О. В. Законодавче закріплення в КПК України положень, спрямованих на запобігання та протидію насильству. С. 28–31. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17790/Udovenko_Zakonoda

vche_zakriplennia_v_KPK_polozen,_spriamovanykh_na_zapobihannia_ta_protydii_u_domashnomu_nasylstvu.pdf?sequence=5 (дата звернення: 11.05.2021).

133. Вирок Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 01.03.2021 р. у справі № 484/106/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95224291> (дата звернення: 11.05.2021).